ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ
ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է 1993 Թ. ՓԵՏՐՎԱՐԻՑ | 1—11 ԱՊՐԻԼԻ 1995 Թ., № 5 (48) | ԳԻՆԸ՝ 25 ԴՐԱՄ

Զորանում են միջազգային կապերը

Դեռ մի քանի ամիս առաջ մենք առիթ ունեցանք պատմելու հայ-ամերիկյան գիտական կապերի մասին: Այդ համագործակցությունը հնարավոր դարձավ ՀՀ ԳԱԱ 50-ամյակի առիթով ակադեմիայի պրեզիդենտ Ֆ. Տ. Սարգսյանի ԱՄՆ կատարած այցի ժամանակ: Այն առավել ուրախալի և գնահատելի էր, քանի որ գիտական անհելի ներուժ ու հզորություն ունեցող երկրի՝ ԱՄՆ-ի հետ նման համագործակցությունը զարգանում է մեր հանրապետության համար ճգնաժամային ծանր ժամանակներում: Եվ ահա, ևս մեկ, նշանակալից հաջողություն. հիմք է դրվել հայ-ճապոնական գիտական մերձեցմանն ու համագործակցությանը:

Հայտնի է ճապոնական գիտատեխնիկական վիթխարի թռիչքը. շատերը նրան համարում են քսանմեկերորդ դարում ապրող երկիր: Եվ այդ գնահատականը պատահական չէ: Այդ տպավորությունն է ստացել և մեր, ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի օրերս Ճապոնիա այցելություն կատարած պատվիրակությունը՝ պրեզիդենտ Ֆ. Տ. Սարգսյանի գլխավորությամբ: Պատվիրակության կազմում էին փոխպրեզիդենտներ Գ. Ա. Բրուտյանը և Է. Ս. Գաբրիելյանը:

Պատվիրակությունը Ճապոնիա էր մեկնել «Ոստագավա» ընկերության հրավերով, որն էլ հնարավորություն ստեղծեց լայն կապեր հաստատել մեր հեռավոր բարեկամների գիտական, կրթական հաստատությունների հետ: Ինչպես ՀՀ ԳԱԱ նախագահության նիստի ժամանակ նշեցին Ֆ. Սարգսյանը, Գ. Բրուտյանը և Է. Գաբրիելյանը, պատվիրակությունն այցելել է Ճապոնիայի գիտական խորհուրդ, գիտությունների ակադեմիա, երկու քաղաքների համալսարաններ, քիմիայի և ֆիզիկայի ինստիտուտ, սննդի ինստիտուտ, «Շարպ» ընկերություն:

Այցելությունն ունեցավ գործնական նշանակություն: «Ոստագավա»—ՀՀ ԳԱԱ» կնքված պայմանագիրը հիմք է դնում համագործակցության, որի նպատակն է համագործակցել դեղաբույսերի արտադրության, հրատարակչական գործի ասպարեզում: Ճապոնական կողմը նաև կֆինանսավորի այդ աշխատանքները, ինչպես նաև համատեղ այլ ձեռնարկումներ ու հայ գիտնականների նպատակային գործուղումները Ճապոնիա:

«Ծռաքաղ»

ՔԼԻՆԹՈՆԻՑ ՊԱՀԱՆՋՈՒՄ ԵՆ ՃԱՆԱՉԵԼ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մարտի 24-ին իրենց գործընկերներին հղված նամակով Նյու Ջերսիից դեմոկրատ կոնգրեսական Ֆրանկ Պալոնեն և Ռոդ Այլենդից հանրապետական կոնգրեսական Ջոն Պորտերը փաստորեն գլխավորում են Հայկական ցեղասպանությունը ճանաչել պահանջող մի խումբ կոնգրեսականների ջանքերը՝ ուղղված նախագահ Բիլ Քլինթոնին: Այդ երկու կոնգրեսականները համանախագահներն են կոնգրեսական նախընտրական այն խմբի, որի օրակարգում գլխավոր հարց է Հայկական ցեղասպանության 80-ամյակի նշումը:

Այդ խմբի նպատակն է կոնգրեսականների ստորագրություններ հավաքել և դիմել երկրի նախագահին՝ պահանջելով «հատուկ հայտարարությամբ հիշատակել և ճանաչելու օսմանյան թուրքերի կողմից կատարված Հայկական ցեղասպանությունը որպես մարդկության դեմ գործված ոճիր»: Դիմումի տակ արդեն իրենց ստորագրությունն են դրել Ներկայացուցիչների պալատի անդամներ Աննա Իշուն, Ջոզեֆ Քենեդին, Ջորջ Ռադանովիչը, Մարջ Ռուքեման և Լինն Ռույզին:

ԱԶԳ

ԱՎԱՆԴԱՏՈՒՆԵՐԸ ՎՃՌԱԿԱՆ ԵՆ ԴԱՐՁԵԼ

Ավանդատուները մարտի 28-ին ևս շրջապատել էին ԳԽ-ի մուտքը՝ իրենց հարցը հերթական նիստի օրակարգ մտցնելու ըղպասումով: Դրսից անախորժ մթնոլորտը տեղափոխվեց դահլիճ: Պատգամավոր Գրիգոր Ավագյանը ավելորդ համարեց ավանդատուների ընդվզումը, ինչպես նաև պատգամավոր Ալբերտ Բաղդասարյանի՝ ավանդատուների հարցը, որպես հրատապ հարց հերթական նիստի օրակարգ մտցնելու առաջարկությունը: Ըստ Ավագյանի, կառավարությունը երկու տարի է արդեն հոգում է այդ մասին և այն տեղ է գտել 95 թ. սոցիալ-տնտեսական զարգացման ծրագրի նախագծում, առաջարկվող նոր փոփոխությունների մեջ:

ԼՐԱԳԻՐ

ՍԵՐՄԱՑՈՒ՝ ԱՄՆ-ԻՑ

5 հազար տոննա գարու ընտիր սերմացու է գալիս Հայաստան:

Գյուղացիական տնտեսությունները կարող են գարնանացանի մի մասը կատարել էլիտային այս սերմացուով,— Արմենպրեսի թղթակցին հայտնեց ՀՀ գյուղատնտեսության փոխնախարար Իշխան Մարտիրոսյանը: Ամերիկյան բարձրակարգ հացահատիկն արդեն լավ քննություն է բռնել մեր երկրի հողակլիմայական պայմաններում. հիմա էլ ուղարկել են գարեջրի հումքի բարձր բերքատու սորտից:

Գարնանացանի համար ներկրվում են նաև կարտոֆիլի, վարսակի, կորնգանի, առվույտի սերմացու և գյուղացիական տնտեսությունները նախորդ տարիների նման հողը պարապ չեն թողնի սերմացուի բացակայության պատճառաբանությամբ: Փոխնախարարը վստահեցրեց, որ գյուղնախարարությանը դիմող ամեն ոք կարող է ստանալ դրանց անհրաժեշտ քանակությունը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ֆիզիկամաթեմատիկական և տեխնիկական գիտությունների բաժանմունք

Հետազոտությունները տարվել են հետևյալ գիտական ուղղություններով՝ կոմպլեքս անալիզ, իրական անալիզ, մոտավորությունների տեսություն, հավանականությունների տեսություն և մաթեմատիկական վիճակագրություն, դիֆերենցիալ և ինտեգրալ հավասարումներ, տեսական ֆիզիկա, ոչ գծային օպտիկա, քվանտային օպտիկական էլեկտրոնիկա, պինդ մարմնի ֆիզիկա, բարձրջերմաստիճանային գերհաղորդականություն, բյուրեղաֆիզիկա և ռադիոտեխնիկա, պլազմայի ֆիզիկա, կապի համակարգերի տեսություն, ավտոմատ կառավարման համակարգեր, ակուստաֆիզիկա, միջուկային ֆիզիկա, տարրական մասնիկների ֆիզիկա, գործուն միջուկներով և աստղառաջացման գործունեությամբ օժտված գալակտիկաների հետազոտություն, մեր գալակտիկայի երիտասարդ աստղերի և աստղառաջացման տիրույթների հետազոտություն, տեսական աստղաֆիզիկայի խնդիրներ, մաթեմատիկական ֆիզիկա, առաձգականության մաթեմատիկական տեսություն, անիզոտրոպ սալերի և թաղանթների տեսություն, պլաստիկության, սողքի և առաձգամածուցիկության տեսություն, մագնիսաառաձգականություն, միջավայրի և տարբեր ֆիզիկական դաշտերի փոխազդեցությունը բարակապատ համակարգերի հետ, ալիքների տարածումը հոծ միջավայրերում, գետնահողերի, հիմքերի և հիմնատակերի մեխանիկա, երկրաշարժի օջախի մեխանիկա և սեյսմիկ ալիքների տարածումը շերտավոր միջավայրերում, հեղուկների, գազերի և խառնուրդների մեխանիկա, ռոբոտատեխնիկական համակարգերի մեխանիկա, ինֆորմատիկայի և հաշվողական գիտությունների հիմնահարցեր, բանական համակարգերի ստեղծում և ներդրում, այդ թվում ավտոմատների տեսություն և ավտոմատացված նախագծման համակարգեր, ալգորիթմների տեսություն և ծրագրերի ավտոմատացման սինթեզի համակարգեր, կոդավորման հանրահաշվական տեսություն, տվյալների կոդավորման համակարգեր, ինֆորմացիայի տեսություն և մաթեմատիկական վիճակագրություն, իմացական ալգորիթմների տեսություն և փորձագետային համակարգեր և այլն, շերտագրություն ու հնէաբանություն, տեկտոնիկա, լիթոլոգիա, մագմատիզմ, հրաբխականություն, մետաղածնություն և մետաղային հանքավայրերի երկրաբանություն, ոչ մետաղական օգտակար հանածոներ, նավթի և գազի երկրաբանություն, երկրաքիմիա, ինժեներային երկրաբանություն ու հիդրոերկրաբանություն, աշխարհագրություն, երկրակեղևի խորքային կառուցվածքի և երկրաշարժերի նախանշանների ուսումնասիրում, հանքավայրերի հետազոտման երկրաֆիզիկական մեթոդների մշակում և կատարելագործում, սեյսմակայուն շինարարության տեսության զարգացում, երկրաշարժերի նախանշանների՝ հիդրոգեոդինամիկական էֆեկտների ուսումնասիրում և այլն:

ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՈՒՄ նկարագրվել են ընդհանրացված մերոմորֆ ֆունկցիաների զրոյական և բևեռային բազմությունները գիվիգորի տերմիններով, հետազոտվել են բանախյան տեղափոխելի հանրահաշիվների լայնացումները:

Գտնվել են նոր հայտանիշներ բազմաչափ և Ուոլշի սիստեմներով Ֆուրյեի շարքերի հավասարաչափ զուգամիտության համար, կառուցվել են նոր ոչ պայմանական բազիսներ Հարդիի կշռային տարածությունների համար:

Հետազոտվել է մերոմորֆ ֆունկցիայի պարզագույն բաղադրիչների վերլուծման սկզբունքը:

ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՈՒՄ ուսումնասիրվել են արդյունավետ գեներացիայի ստացման հնարավորություններն իոնների փնջի և մետաղների գոլորշիների փոխազդեցության դեպքում:

Հետազոտվել է նեոդիումի և էրբիումի խառնուրդով նոնաքարային բյուրեղներով աշխատող նոր տեսակի երկայիք ճառագայթման լազերների աշխատանքի օգտակար գործողության գործակցի բարձրացման հնարավորությունները:

ՌԱԴԻՈՖԻԶԻԿԱՅԻ ԵՎ ԷԼԵԿՏՐՈՆԻԿԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՈՒՄ օսցիլյացիոն ջոզեֆսոնյան հոսանքի ամպլիտուդի՝ սեփական գեներացիայի հաճախությունից կախվածության կորի վրա բարձրջերմաստիճանային գերհաղորդիչների համար առաջին անգամ հայտնաբերված է ռիդելյան գագաթ: Դա դիտարկված է այն դեպքում, երբ կոնտակտի վրայի լարվածությունը համապատասխանում է էներգետիկ ճեղքին: Այդ առանձնահատկությունը հաստատում է նմուշում միջհատիկային սահմանների մոտ հաղորդականության թունելային բնույթը:

Հաշվված է գերհաղորդիչներում կոլեկտիվ մոդերի սպեկտրը: Ստացված է ոչ մագնիսական խառնուրդների կոնցենտրացիաների ողջ տիրույթում այդ մոդերը նկարագրող էլեկտրադինամիկական հավասարումը:

ՖԻԶԻԿԱՅԻ ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ՊՐՈԲԼԵՄՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՈՒՄ, կախված բյուրեղի միջավայրի ճնշման մեծությունից, բյուրեղի հաստությունից և մակերեսի վիճակից, ստացված է ջերմային գրադիենտի կրիտիկական արժեքը, որի դեպքում տեղի է ունենում անցնող ռենտգենյան փնջի լրիվ վերամղումը դեպի դիֆրակցիայի ուղղությունը:

Հետազոտվել է բյուրեղում ստեղծված ակուստիկ դաշտի ազդեցությունը քվազիչերենկովյան ճառագայթի փնջի անկյունային և էներգետիկ բաշխման վրա: Ուսումնասիրվել է ճառագայթի դիֆրակցիոն կլանման գործակցի կախվածությունը բյուրեղի վրա՝ կիրառված արտաքին դաշտերի պարամետրերից:

ԲՅՈՒՐԱԿԱՆԻ ԱՍՏՂԱԴԻՏԱՐԱՆՈՒՄ Ցեֆեոսի տիրույթում հայտնաբերվել է 31 նոր օբյեկտ, որոնցից 6-ը փոփոխական են:

Մանրամասն ուսումնասիրվել է ԳՄ—1—27 օբյեկտի շիթաձև արտանետումը:

Երկնի հարավային կիսագնդի քարտեզների վրա հայտնաբերվել է Հերբիգ-Հարոյի 3 նոր օբյեկտ և գիսավորաձև 15 նոր միգամածություն:

ՄԵԽԱՆԻԿԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՈՒՄ առաջարկված է մոտեցում, որի միջոցով գլանային թաղանթի մագնիսաառաձգական տատանումների խնդիրների ուսումնասիրությունը բերվում է համապատասխան երկչափ խնդիրների ուսումնասիրությանը:

Որոշված են օրթոտրոպ շերտի սեփական տատանման հաճախությունները, երբ շերտի երկայնական նիստերից մեկի վրա տրված են պայմաններ տեղափոխության վեկտորի բաղադրիչների վրա, կապ է հաստատված հաճախությունների և սահքի ու երկայնական ալիքների արագությունների միջև:

ԻՆՖՈՐՄԱՏԻԿԱՅԻ ԵՎ ԱՎՏՈՄԱՏԱՑՄԱՆ ՊՐՈԲԼԵՄՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՈՒՄ մշակվել է արագ փոփոխվող գործակիցներով էլիպտիկական խնդիրների թվագիտինգուլյար դասերի լուծման վարիացիոն-տարբերույթային մեթոդ: Նշված դասի համար ըստ ճշգրտության կարգի, կառուցվել են լավագույն լուծումները:

Ստացված է վերջավոր բազմության ենթաբազմությունների տրոհումների նկարագիրը դիսկրետ իզոպերիմետրիկ խնդրի լուծումների համար:

Հետազոտված են Հեմինգի ընդհանրացված քաշերը գծային կոդերի համար և «շղթայի» հատկությամբ օժտված կոդերի համար: Ստացված են բավարար պայմաններ, որպեսզի կոդը բավարարի «շղթայի» պայմանին և կառուցված են այդպիսի կոդեր և այլն:

ԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՈՒՄ Դիլիջանի հաստվածքի մայրցամաքային գոյացումներում հայտնաբերված են նախկինում անհայտ օստրակոդների տեսակներ և մանր կրծողների մնացորդներ՝ Ախուրյանի ջրբաժանի պլեյստոցենի գոյացումներում, ինչն ունի կարևոր նշանակություն:

Կազմված է 1:200000 մասշտաբի «Հայաստանի տարածքի արևմտյան մասի և Սևանա լճի ավազանի ակտիվ տեկտոնիկայի քարտեզ», որի վրա ցույց են տրված բոլոր ակտիվ խզվածքները, նրանց ակտիվության քանակական և որակական բնութագրերը, սեյսմոծին խզվածքները:

Առաջին անգամ կատարվել է Փոքր Կովկասի և Հայկական լեռնաշխարհի արևմտյան հատվածի նորագույն հրաբուխների լավաների պետրոքիմիական համեմատական ուսումնասիրություն:

Առաջին անգամ Հայաստանում, Վեդու օֆիոլիտային գոտու սահմաններում հայտնաբերված են երկրաբանական տեսակետից առանձնահատուկ հետաքրքրություն ներկայացնող լամպրոիտային շարքի ապարների ռուբին պարունակող պայթման խողովակներ, որոնք աշխարհի շատ շրջաններում ալմաստաբեր են:

Հայաստանում առաջին անգամ ծագումնաբանական-շերտագրական սկզբունքով կազմված է «ՀՀ կենտրոնական մասի վերին պլիոցեն-չորրորդականի գոյացումների սխեմատիկ քարտեզ» 1:500000 մասշտաբի:

ԵՐԿՐԱՖԻԶԻԿԱՅԻ ԵՎ ԻՆԺԵՆԵՐԱՅԻՆ ՍԵՅՍՄՈԼՈԳԻԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՈՒՄ երկրաշարժավիճակագրական նյութերի դասակարգման և վերլուծման շնորհիվ կառուցված է ավելի քան 500 ուժեղ երկրաշարժերի էպիկենտրոնների քարտեզ, որի վրա Հայաստանի տարածքում առանձնանում են օջախների կուտակման չորս հիմնական խմբեր՝ Սպիտակ—Գյումրի, Արարատյան, Զանգեզուրի և Սևանի:

Համալիր երկրադինամիկական պարամետրերի վերլուծության հիման վրա կազմվել է Հայաստանի տարածքի հարավ-արևելյան մասի 1:500000 մասշտաբի երկրադինամիկ շրջանացման սխեման:

Օգտագործելով Զոդի ոսկու հանքավայրում ոսկու և նրան ուղեկցող խալկոֆիլային էլեմենտների պարունակությունների միջև առկա կոռելյացիան, մշակվել է ռենտգենառադիոմետրական մեթոդով ոսկու նմուշարկման մեթոդիկան:

Հետազոտվել է մակերևութային ալիքների առաջացումը բազմաշերտ անիզոտրոպ միջավայրում: Ստացվել է, որ հարթ ալիքների օգնությամբ կարելի է շերտերում վերականգնել լարումների և տեղափոխումների դաշտերը: Ցույց է տրված, որ անիզոտրոպ միջավայրում հնարավոր է Ռելեյի ալիքի դիսպերսիա:

ԳԱՌՆԻԻ ԵՐԿՐԱՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԴԻՏԱՐԱՆՈՒՄ Հայաստանում «Դարավոր քայլերի» ուսումնասիրման հիման վրա կազմվել են 1985—1990 թթ. նորմալ մագնիսական դաշտի քարտեզներն ըստ բաղադրիչների՝ հորիզոնական, ուղղաձիգ և լրիվ վեկտորի համար:

Հայաստանի տարածքում տեղադրված հիդրոերկրաբանական հորատանցքերում կատարված հիդրոդինամիկ ուսումնասիրությունների հիման վրա դիտվել են ջրատար հորիզոնների մակարդակի, ինչպես նաև քիմիական տարրերի կազմի փոփոխություններ, որոնք կարող են հանդիսանալ ուժեղ երկրաշարժերի նախանշաններ:

ՀԻԴՐՈՄԵԽԱՆԻԿԱՅԻ ԵՎ ՎԻԲՐՈՏԵԽՆԻԿԱՅԻ ԲԱԺՆՈՒՄ կատարված են հետազոտություններ կայունացուցիչներ պարունակող խողովակաշար համակարգերում ալիքային և տատանողական պրոցեսների ղեկավարման ուղղությամբ:

Առաջարկված է կայունացուցիչներով խողովակաշարերում սեղմվող հեղուկի ճնշման ստիպողական տատանումների հաշվարկման մեթոդիկա, որը թույլ է տալիս փորձին շատ մոտ որոշել հեղուկի ճնշման տատանումները կայունացուցիչից հետո, ինչպես նաև կայունացուցչի հիմնական պարամետրերը, որոնք շատ կարևոր են դրանց նախագծման ժամանակ:

Արդարությունը հաղթանակում է

ՀՀԳԱԱ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇՈՒՄԸ

Ակադեմիկոս Ա. Լ. Թախտաջյանի վերաբերյալ 1948 թ. նոյեմբերի 7-ի հրամանագիրը չեղյալ համարելու մասին

ՀՀԳԱԱ նախագահությունը, գիտական և բարոյական նորմերի թելադրանքով, անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ ստալինյան բռնապետության պայմաններում Ակադեմիայի համակարգում տեղ գտած որոշ անարդարությունների վերացմանը: Դրանք կատարվել են ամբողջ երկրով մեկ ծավալված հակագիտական-ռեակցիոն մեղադրանքների ու հետապնդումների մթնոլորտում, որոնք հետագայում խստորեն դատապարտվեցին:

Ելնելով վերոհիշյալից, ՀՀ ԳԱԱ նախագահությունը որոշում է.

1. Չեղյալ համարել ակադեմիկոս ԱՐՄԵՆ ԼԵՎՈՆԻ ԹԱԽՏԱՋՅԱՆԻ՝ Բուսաբանության ինստիտուտի աշխատանքները սխալ ուղղությամբ գլխավորելու, իր հրապարակած մի շարք աշխատություններում «վեյսմանական-մորգանիստական կեղծ գիտական սխալներ» թույլ տալու համար Բուսաբանության ինստիտուտի տնօրենի և կենսաբանական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղարի տեղակալի պարտականություններից ազատելու 1948 թ. նոյեմբերի 7-ի թիվ 173 հրամանագիրը:

2. Առաջարկել ԳԱԱ բաժանմունքների ղեկավարներին և ինստիտուտների տնօրեններին վերանայել և վերագնահատել ժամանակին կատարված նման անարդար հրաման-կարգադրությունները:

ՀՀ ԳԱԱ ՊՐԵԶԻԴԵՆՏ
Ֆ. Տ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՀՀԳԱԱ ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ-ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ
Վ. Բ. ԲԱՐԽՈՒԴԱՐՅԱՆ

Ղարաբաղում գիտատեխնիկական առաջընթացին օժանդակող ընկերության ԿՈՉԸ

Ավարտին է մոտենում Ղարաբաղյան շարժման առաջին փուլը: Արցախի քաջարի ժողովուրդը հերոսական մաքառումով նվաճել է անկախություն և ստեղծում է իր պետական և տնտեսական կառույցները:

Քաջ գիտակցելով գիտության և տեխնիկայի զարգացման դերը հանրապետության առաջընթացի գործում, Արցախի ղեկավարությունը ձեռնամուխ է եղել իր ազգային գիտական կենտրոնի կազմակերպմանը:

Հասկանալի է, որ նման գիտական կենտրոնի ստեղծման համար անհրաժեշտ են համապատասխան գիտական ներուժ և ֆինանսական միջոցներ: Դրանք, ցավոք, այսօր ԼՂՀ-ն չունի: Հետևաբար, ինչպես ռազմի դաշտում, այնպես էլ այս ասպարեզում Արցախը համազգային նվաճավորության կարիք ունի: Դրան հասնելու համար անհրաժեշտ է ստեղծել համազգային կառույց, որը ԼՂՀ իշխանությունների հետ սերտ համագործակցելով, կարող է մշակել գիտատեխնիկական համալիր ծրագրեր և օժանդակել դրանց իրականացմանը: Այդպիսի կառույց կարող է դառնալ ազգային գիտխորհուրդը, որի կազմակերպման մասին մեր կոչին արձագանքեցին ինչպես Հայաստանի, այնպես էլ սփյուռքի նշանավոր շատ գիտնականներ և գիտական հաստատություններ:

Արդեն ներկայացվել են մի շարք արժեքավոր գիտատեխնիկական ծրագրեր, որոնց իրականացումը Արցախին հնարավորություն կտա հաղորդակցվել համաշխարհային գիտատեխնիկական առաջընթացին: Արցախի և Հայաստանի ֆինանսատնտեսական ծանր կացությունը հնարավորություն չի տալիս պետական ֆինանսավորման միջոցով կենսագործելու այդ ծրագրերը: Ո՞րն է ելքը: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմում պարտված Ճապոնիան հայտնվեց տնտեսական ծանր վիճակում: Սակայն ճապոն ժողովուրդը, նրա գիտնականներն ու գործարարները, միավորելով իրենց ջանքերը, հիմնեցին Ճապոնիայի գիտությանը օժանդակող ընկերություն, որի օգնությամբ այդ երկիրը հասավ ապշեցուցիչ հաջողությունների: Նկատի ունենալով ճապոնացիների դրական փորձը, հիմնադրվել է Ղարաբաղում գիտատեխնիկական առաջընթացին օժանդակող ընկերություն՝ (ՂԳՏԱՕԸ):

Այդ ընկերությանը կարող են անդամակցել ոչ միայն գիտնականներ, այլև գործարար մարդիկ (անկախ քաղաքացիական և կուսակցական պատկանելությունից), ամեն ոք, ով պատրաստակամություն կցուցաբերի աջակցելու նրա գործունեությանը կամ հանդես կգա որպես որևէ ծրագրի ֆինանսական հովանավոր:

Արցախի հաղթանակ պակաս պայքարները, էժան աշխատուժը և հայ գիտնականների գիտական բարձր ներունակությունը երաշխիք են այն բանի, որ ամեն մի ներդրում կլինի բազմապատիկ շահութաբեր: Ընկերության կանոնադրությամբ (որի օրինակները կուղարկվեն ընկերության բոլոր երկրների մասնաճյուղերին), նախատեսվում է համապատասխան շահութաբաժին՝ ըստ ներդրումների:

ՂԳՏԱՕԸ-ի ղեկավար մարմինը կընտրվի անդամակցող գիտնականներից ու գործարարներից և կունենա իր մասնագիտացված հանձնաժողովները, որոնք կզբաղվեն գիտատեխնիկական ծրագրերի վերջնական մշակմամբ և դրանց գնահատմամբ:

ՂԳՏԱՕԸ-Ի ԿԱԶՄԿՈՄԻՏԵ

Մեր հասցեն՝ Երևան 375044, ՀՀ ԳԱԱ կենսաֆիզիկայի կենտրոն, պրոֆ. Սիներիկ Հայրապետյանին: Հեռ.՝ (8852) 28-17-72, ֆաքս՝ (8852) 28-84-27:

Ստեփանակերտ. Գիտաժողով՝ նվիրված ցեղասպանության 80-ամյակին

1995 թվականի մարտի 24-ին Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության մայրաքաղաք Ստեփանակերտում տեղի ունեցավ գիտաժողով՝ նվիրված 1915 թ. հայոց ցեղասպանության 80-րդ տարեդարձին: Այն կազմակերպել էր Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի արևելագիտության ինստիտուտը:

Գիտական ժողովը ներածական խոսքով բացեց համալսարանի պրոռեկտոր Օլեգ Եսայանը:

«20-րդ դարի առաջին ցեղասպանությունը» թեմայով զեկուցեց արևելագիտության ինստիտուտի տնօրեն, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Նիկոլայ Հովհաննիսյանը: Իրանի բաժնի վարիչ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր Գառնիկ Ասատրյանի զեկուցումը նվիրված էր «Իրանի հասարակական-քաղաքական կարծիքը 1915 թ. հայոց ցեղասպանության մասին» հարցին: Իսկ արաբական երկրների բաժնի ավագ գիտաշխատող, պատմական գիտությունների թեկնածու Ալեքսան Խաչատրյանը լուսաբանեց «Արաբների դիրքորոշումը 1915 թ. հայոց ցեղասպանության և հայ գաղթականների նկատմամբ» հարցը:

ՎԱՍՏԱԿԱԾ ՀՈԲԵԼՅԱՆ

ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ ԳԵՎՈՐԳ ՋԱՀՈՒԿՅԱՆԸ 75 ՏԱՐԵԿԱՆ Է

Վերջին տասնամյակներում հայ լեզվաբանության գրեթե բոլոր բնագավառներում անընդմեջ հիշատակվում է համընդհանուր ճանաչում գտած գիտնականի՝ Հայաստանի ազգային ակադեմիայի ակադեմիկոս Գևորգ Ջահուկյանի անունը, որի ծննդյան 75-ամյակը և գիտամանկավարժական գործունեության 50-ամյակը լրանում է այսօր։

Այժմյան Տաշիրի շրջանի Մեծավան գյուղում, գյուղացու ընտանիքում 1920 թ. ապրիլի մեկին ծնվեց Գևորգ Բեգլարի Ջահուկյանը։ Ուսումնատենչ պատանուն շուտով չբավարարեցին տեղի դպրոցի տված գիտելիքները, և 1935—37 թթ. նա ուսումը շարունակում է մայրաքաղաքի Շահումյանի անվան դպրոցում։ Իսկ չորս տարի անց, Ջահուկյանը գերազանցությամբ ավարտում է Երևանի պետական համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետը։

Ուսանողության տարիներին ցուցաբերած բացառիկ ընդունակություններն ու աշխատասիրությունը գրավեցին հայագիտության երախտավորների ուշադրությունը, և համալսարանն ավարտելուց հետո նա դառնում է մեծանուն Հրաչյա Աճառյանի ասպիրանտը։ Մեծ հայրենականը մի որոշ ժամանակով կասեցնում է գիտության բարձունքները գրավելու նրա անկոտրում տենչը, սակայն զինվորական ծառայությունն ավարտելուց հետո, նա կրկին ասպիրանտուրայում է, իսկ 1945 թ. արդեն՝ նաև դասավանդում է Երևանի մայր բուհում։

Այս ժամանակաշրջանից էլ սկսվում է Գ. Ջահուկյանի՝ գիտնականի ու մանկավարժի, ստեղծագործական ուղու վերելքը, որը շարունակվում է գայսօր։ 1947 թ. «Քերականական և ուղղագրական աշխատությունները հին և միջնադարյան Հայաստանում» աշխատանքի համար նրան շնորհվում է բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճան, իսկ 1955 թ. «18—19-րդ դդ. հայ լեզվաբանական միտքը և աշխարհաբարի հարցեր» դիսերտացիայի համար՝ բանասիրական գիտությունների դոկտորի աստիճան։ 1958 թվականից Գ. Ջահուկյանը պրոֆեսոր է, 1965-ից՝ գիտության վաստակավոր գործիչ, 1968-ից՝ Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի թղթակից անդամ, իսկ 1974-ից՝ ակադեմիկոս։

Կարճ ժամանակահատվածում տաղանդավոր լեզվաբանի գրչի տակից մեկը մյուսի հետևից լույս աշխարհ եկան այնպիսի կոթողային աշխատանքներ, ինչպիսիք են՝ «Հին հայերենի հոլովման սիստեմը և նրա ծագումը» (1959 թ.), «Լեզվաբանության պատմություն» (երկու հատորով, 1960—61 թթ.), «Ակնարկներ հայոց լեզվի նախագրային շրջանի պատմության» (1967 թ.), «Հայոց լեզվի զարգացումը և կառուցվածքը» (1969 թ.), «Հայ բարբառագիտության ներածություն» (1972 թ.), «Գրաբարի քերականության պատմություն» (1974 թ.), «Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները» (1974 թ.), «Ընդհանուր և հայ լեզվաբանություն» (1977 թ.), «Հայոց լեզվի պատմություն. Նախագրային ժամանակաշրջան» (1987 թ.), «Ժամանակակից հայերենի իմաստաբանություն և բառակազմություն» (1990 թ.) մենագրությունները։

Գիտական հետաքրքրությունների լայն ու բազմազան շրջանակը, զուգակցված լայնածավալ ու խոր հանրագիտական ունակություններով, նրան դարձրել է մեր ժամանակաշրջանի այն բացառիկ մարդկանցից մեկը, որն ի զորու է լուծելու բանասիրության ամենակնճռոտ հարցերը։ Տիրապետելով բազմաթիվ լեզուների և քաջատեղյակ լինելով համաշխարհային լեզվաբանության արդի նվաճումներին, ունենալով համադրման ու վերլուծման ինքնատիպ մտածողություն, նոր հարցադրումներ առաջադրելու ու հիմնավորելու կարողություն՝ ակադեմիկոս Գևորգ Ջահուկյանը լեզվաբանական մի շարք ուղղությունների ու տեսությունների հիմնադիրն ու արմատավորողն է։

Հայ լեզվաբանության մեջ դրանք այն բնագավառներն են, որոնք վերաբերում են հայերենի ծագումնաբանությանը, ընդգրկելով հայերենի առնչությունները հնդեվրոպական, խուռաուրարտական, խեթալուվիական, կովկասյան լեզուների հետ, հայերենի պատմության շրջանաբաժանումը՝ գիտականորեն հիմնավորելով վաղընջահայերենի ժամանակաշրջանը (մ. թ. ա. 3 հազարամյակի սկզբները), հնդեվրոպական միասնության շրջանում հայերենի տեղն ու դիրքը, հայերենի գրավոր ժամանակաշրջանում գործածվող խոսքի տարաժամանակյա և համաժամանակյա վիճակների մանրակրկիտ վերլուծությունը, քերականական կարգերի, մակարդակների, կաղապարների, փոխակերպման ճշգրտված ու հատուկ սահմանազատումները, որոնք առաջադրվում են իր կողմից մշակված հարաբերակցական՝ քերականության սկզբունքներով։

Մի առանձին արժեքավորում ունի հայ բարբառների բազմահատկանիշ դասակարգումը, որով հիմնավորվեց մի նոր գիտակարգ՝ հայ վիճակագրական բարբառագիտությունը։ Այս վերջինիս դրույթներն էլ ընկած են հայ բարբառագիտական ատլասի կազմման աշխատանքների հիմքում։

Ակադեմիկոս Ջահուկյանը հսկայական վաստակ ունի գիտության նորագույն նվաճումները տարածելու, մատաղ սերնդին դաստիարակելու գործում։ Ոչ միայն մասնագետները, այլև ընթերցող լայն հասարակայնությունը սիրով ընդունեցին նրա գրչի նոր արգասիքները՝ «Զրույցներ հայոց լեզվի մասին» աշխատանքը և բարձր դասարանցիների համար գրված ոճաբանության ձեռնարկը (Յ. Խլղաթյանի հեղինակությամբ)։

Երեք տասնամյակից ավելի է, ինչ ակադեմիկոս Գ. Ջահուկյանը ղեկավարում է ակադեմիայի լեզվի ինստիտուտը, որն իր և նրա մեծաքանակ աշակերտների ու հետևորդների աշխատանքների շնորհիվ դարձել է ճանաչում ստացած հայերենագիտության միջազգային կենտրոն։ Սրա վառ ապացույցն են ակադեմիկոս Գ. Ջահուկյանի անմիջական նախաձեռնությամբ ու կազմակերպմամբ գումարվող միջազգային հայերենագիտական գիտաժողովները, որոնցում կարդացվող հայ լեզվաբանների զեկուցումները լիուլի հավաստում են հայերենագիտության բարձր որակները։

Տաղանդավոր գիտնական, սկզբունքային, պահանջկոտ և շնորհաշատ ուսուցչապետ Գևորգ Ջահուկյանը լի է անսպառ եռանդով ու արարման կամքով՝ ի փառս հայերենի գիտության ու Հայաստան աշխարհի։

Ռոբերտ ԹՈԽՄԱԽՅԱՆ
Ավագ գիտաշխատակից

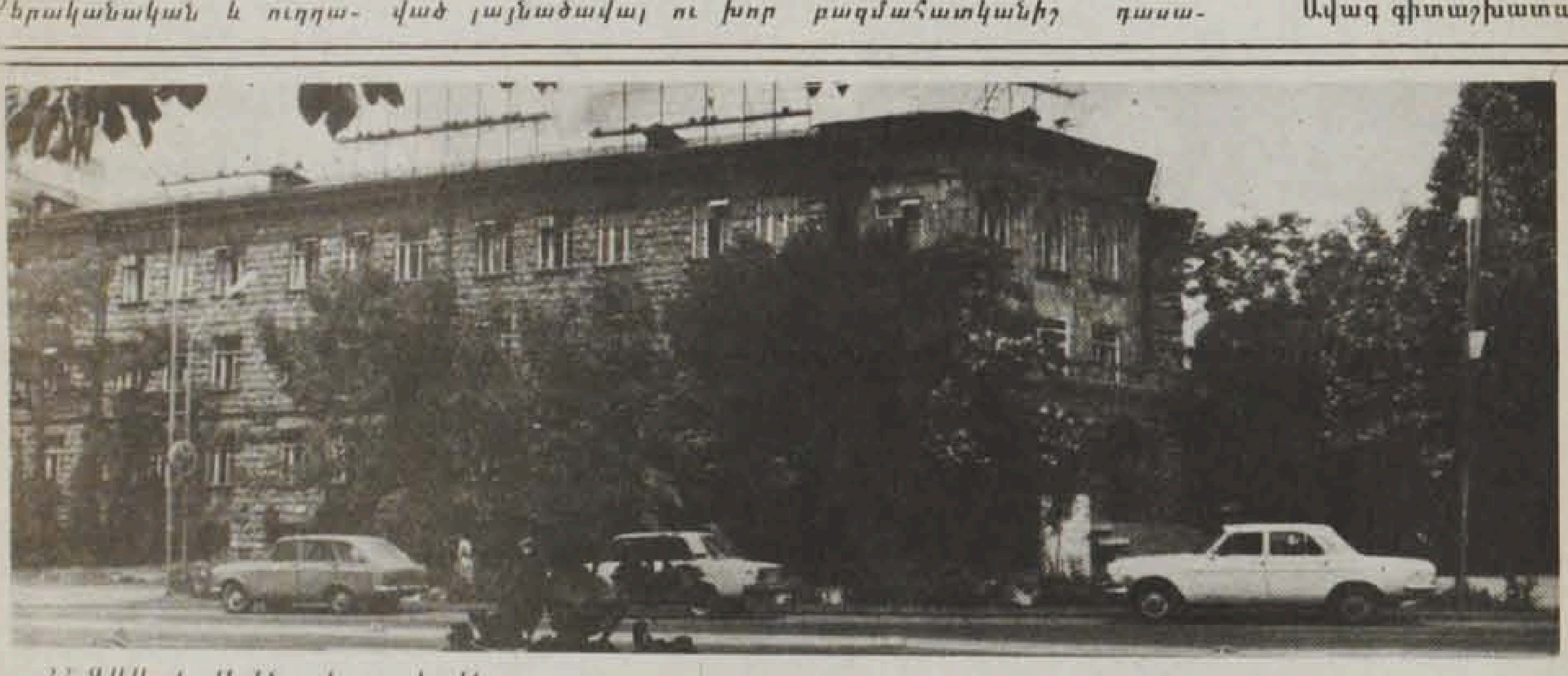

ՀՀ ԳԱԱ լեզվի ինստիտուտի շենքը։

Երիտթուրքիզմից

20-րդ դարը մարդկային քաղաքակրթությանը «պարգևել է» երկու ահավոր չարիք՝ երիտթուրքիզմն ու ֆաշիզմը։ Երիտթուրքերն ու ֆաշիստները թե՛ ուրիշ և թե՛ սեփական ժողովուրդների նկատմամբ իրենց գործադրած գազանություններով գերազանցեցին միմյանց։

Նոր սերնդի ներկայացուցիչները, ամենայն հավանականությամբ, մակերեսային պատկերացում ունեն այդ բոլորի մասին։ Ահա, այս էլ նկատի ունենալով, ըստ երևույթին, հարկ կա գոնե համառոտ անդրադառնալ երիտթուրքիզմին ու ֆաշիզմին, նրանց ընդհանուր գծերին։ Այս առնչությամբ նախ մի պրոբլեմի մասին։ Հայոց ցեղասպանության մասին ստեղծվել է ծով գրականություն։ Այլևս ապացուցելու անհրաժեշտություն չկա դրանում երիտթուրքերի ամբողջ հանցագործությունը։ Միաժամանակ հարկ է նշել, որ հատկապես հայ պատմագրության մեջ, եթե կարելի է ասել, չնչին բացառությամբ, հիմնականում ուշադրություն է դարձվել հայոց ցեղասպանության կազմակերպիչների բացահայտմանն ու դատապարտմանը։ Իհարկե, դա բարդ և լուրջ պրոբլեմ էր և մեր հետազոտողները պատմականության դիրքերից, անաչառությամբ ծանրակշիռ հակահարված տվեցին բոլոր նրանց, ովքեր փորձել ու փորձում են ժխտել հայոց ցեղասպանության փաստը։

Բայց հաճախ պարզապես հարկ չի համարվել ուշադրություն դարձնել այն ժամանակվա Թուրքիայի սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական իրավիճակին և մեծամասամբ երիտթուրքերի ներքին քաղաքականությունը հանգեցվել է «օսմանիզմի» արմատավորմանը և, որ դրանից տուժել են միայն օսմանյան կայսրության ոչ թուրք ժողովուրդները։ Փաստորեն ստեղծվել է այն թյուր տպավորությունը, ըստ որի երիտթուրքերի իշխանությունը չի վնասել թուրք ժողովրդին։

Չենք սխալվի, եթե ընդգծենք, որ այդպիսի մոտեցումը բերում է մի շարք բացասական հետևանքներ։ Մի կողմից երիտթուրքերի պաշտպաններն ու փաստաբանները փաստերի կեղծումով կաշվից դուրս են գալիս, որպեսզի ժխտեն հայերի ցեղասպանությունը և արդարացնեն երիտթուրքերին, որ նրանք գործել են Թուրքիայի ամբողջությունը ապահովելու համար, որը վտանգվել էր կայսրությունում ապրող ոչ թուրք ժողովուրդների և ամենից առաջ հայերի կողմից։

Եվ, ըստ էության, այժմ Թուրքիայում, որտեղ Էնվերը, Թալեաթը և մյուս հանցագործները հռչակվել են որպես ազգային հերոսներ, լռության է մատնված երիտթուրքերի կազմակերպած ցեղասպանության փաստը հենց սեփական ժողովրդի նկատմամբ։ Մոռացության է տրվել ամեն ինչ, երեկվա հանցագործները ներկայացվում են լուսապսակով։ Մինչդեռ, երիտթուրքիզմի ֆիզիոնոմիայի թեկուզ մակերեսային բացահայտումը ապացուցում է մեր հարցադրման այժմեականությունն ու կարևորությունը։

19-րդ դարի վերջին և 20-րդ դարի սկզբին օսմանյան կայսրությունը թույլ երկիր էր, բայց և ահավոր մի բանտ՝ այնտեղ ապրող փոքրաթիվ ժողովուրդների, այդ թվում նաև՝ հայերի համար։ Ահա թե՛ ինչու սուլթան Համիդի իշխանությունից դժգոհությունն ընդունել էր լայն չափեր։ 1889 թ. մայիսի 21-ին Ստամբուլի ռազմաբժշկական դպրոցի մի խումբ ունկնդիրներ ստեղծեցին «Օսմանյան միասնություն» («Իթթիհադ ի օսմանի») գաղտնի ընկերությունը։ Այն կարճ ժամանակ անց դարձավ «Իթթիհադ վե թերաքքի» («Միասնություն և առաջադիմություն») կուսակցության սաղմը։ Երիտթուրքերն իրենց համարում էին «նոր օսմանների» օրինական հաջորդներ, ձգտելով երկրում հաստատել ազգային բուրժուազիայի իշխանությունը։

Երիտթուրքերի առաջին կոնգրեսը գումարվեց 1902 թ. փետրվարի 4-ին Փարիզում, որին մասնակցում էին հունական, արաբական, ալբանական, քրդական քաղաքական կազմակերպությունները։ Հայերին ներկայացնում էին դաշնակները (Ա. Ահարոնյանի գլխավորությամբ), հնչակները, ինչպես նաև Մինաս Չերազը և Բասմաջյանը։

Կոնգրեսն ամբողջությամբ բացահայտեց երիտթուրքերի քաղաքական նպատակները և հայերի ներկայացուցիչները հեռացան այնտեղից, համոզվելով, որ երիտթուրքերը դեմ են հայկական դատին։

Կարճ ժամանակում հասնելով կազմակերպական հաջողությունների, երիտթուրքերն իրենց առջև դրեցին նոր ու անչափ կարևոր խնդիր՝ մշակել քաղաքական պլատֆորմ և տակտիկական գործողությունների այնպիսի ծրագիր, որն ընդունելի լիներ սուլթանի դեմ պայքարող բոլոր կուսակցությունների և խմբերի համար։ Ահա այս նպատակով էլ 1907 թ. դեկտեմբերի 27—29-ին Փարիզում գումարվեց Թուրքիայում գործող բոլոր բուրժուա-հեղափոխական կազմակերպությունների ընդհանուր կոնգրես։ Կոնգրեսի գործնական նախագահության մեջ էին Ահմեդ Ռիզա բեյը, թագաժառանգ Սաբահետդինը և դաշնակցության ներկայացուցիչ Կ. Մալումյանը (Ակնունին)։

Կոնգրեսը դատապարտեց սուլթանի ռեժիմը և շեշտը դրեց զինված ապստամբության վրա։ Երիտթուրքերը դիմելով խորամանկության, համաձայնվեցին ազգային փոքրամասնություններին ինքնավարություն շնորհելու սկզբունքի հետ։ Վերջիններիս ներկայացուցիչները հայտնեցին իրենց պատրաստակամությունը, որ կաջակցեն երիտթուրքերին՝ ս. Համիդին տապալելու գործում։

1908 թ. հունիսի 28-ին Սալոնիկում զինված ապստամբություն բարձրացրեց Ահմեդ Նիյազի բեյը, որին մի քանի օր անց միացավ Էնվեր բեյը, իր հրամանատարության տակ գտնվող զորամասերով։ Նիյազի բեյն իր զինվորներին կոչ էր անում «հարգել բոլոր բնակիչների պատիվը, ոչ ոքի չնեղել ու ոչինչ չգողանալ. ամբողջովին ձեզ նվիրեք հայրենիքի փրկության պայքարին»։ Երիտթուրքերի կոմիտեն անհապաղ տարածեց իր դիմումն ուղղված Նիյազի բեյին։ «Այն, որ,— ասվում էր նրանում,— դուք չեք խախտում քրիստոնյաների իրավունքները և, ընդհակառակը, նրանց առաջարկում եք համատեղ պայքարի դաշինք, օտարերկրացիների վրա թողել է ամենալավագույն տպավորությունը։ Եթե դուք շարունակեք այդ գիծը նաև հետագայում, ապա օտարերկրացիների բողոքների համար երբեք առիթ չի լինի, ընդհակառակը, նրանք մեզ կվերաբերվեն անչափ բարյացակամորեն»։

Իսկ ռազմական ուսումնարանի պետ Վեհիբ բեյը (հետո դարձավ փաշա) դիմելով միտինգի մասնակիցներին, ասաց. «Իմ հայրենակիցներ ու եղբայրներ։ Եկել է ավելի քան 31 տարի տևած «զուլումին» վերջ տալու ժամանակը, ժամն է քանդելու սուլթանի և ազգի միջև եղած պատը։ Ազատության հերոսները, որոնք տառապում են բանտերում, հենց այժմ պետք է ազատ արձակվեն և ամբողջ կայսրության մեջ պետք է հաղթանակի օրինականությունը, արդարությունը, հավասարությունը և եղբայրությունը»։ Միտինգին ներկա թուրք մուֆթին, բուլղար, հույն և հայ եպիսկոպոսները ժողովրդին ու բանակին կոչ արեցին հավատարմության երդում տալ սահմանադրությանը, որն արդեն հռչակել էին երիտթուրքերը։ Նրանց հաջողվեց իրենց շարժմանը մասսայական բնույթ տալ և դրա ճնշման տակ սուլթանը համաձայնվեց վերականգնել սահմանադրությունը և նշանակել մեջլիսի ընտրություններ։ Այդ ժամանակ Ստամբուլում գտնվող ֆրանսիացի Ռենե Պինոն գրել է. «Թուրքիայում հեղափոխությունն սկսվեց որպես զինվորական դավադրություն, բայց շարունակվում է որպես ժողովրդական տոն։ Ամբողջ ժողովրդի մոտ արթնացել է ազատության զգացումը, գլխավորապես արտահայտվելով ցույցերի ու աղմուկի ցանկությամբ, խոսքի և արտահայտությունների առատությամբ։ Թվում էր, որ յուրաքանչյուրը շտապում է օգտվել նոր ազատությունից, ձգտում է ինքն իրեն ապացուցել, որ վերջապես ստացել է այն»։ Ակնունին Պոլսից գրում էր. «Չեք կարող երևակայել, թե որքան ուրախ եմ, որ կարող եմ ձեզ գրել այս քաղաքից, առանց երկիւղ կրելու երէկուան ամենազօր լրտեսութիւնից, մի քաղաքում, 32 տարի փակուած բերանները մի գլուխ «ազատութիւն» են գոչում... Ամբոխը գինովցած է։ Թող այդպէս լինի։ 30 տարի լռելուց յետոյ, 30 օր կարելի է գոռալ ու գինովնալ...»։

Եվ Աբդուլ Համիդը, բացելով իր պալատի պատուհանը, հուզմունքից ձայնով դիմեց այդ «գինովցած ամբոխին»։ «Իմ զավակներ, ես միշտ եղել եմ սահմանադրական։ Սահմանադրության ուշացման համար մեղավոր են ինձ շրջապատող վատ խորհրդականները։ Երդվում եմ Ղուրանով ու սրով պաշտպանել սահմանադրությունը»։

1908 թ. հուլիսի 24-ին սահմանադրության վերականգնմամբ ավարտվեց երիտթուրքական «անարյուն» հեղափոխությունը, որի գլխավոր նպատակը ազգային բուրժուազիայի իշխանության հաստատումն էր։

Սահմանադրության ընդունման առթիվ երիտթուրքերը հրապարակեցին իրենց կոչը, որտեղ, մասնավորապես, ասվում էր. «Ալլահի շնորհիվ «Իթթիհադ վե թերաքքի» կոմիտեն իր դրոշի տակ միավորեց միասնական հայրենիքի բոլոր եղբայրներին։ Եկեք սիրենք միմյանց և միասին աշխատենք հայրենիքի ազատության համար։ Հարկավոր է, որ այսուհետև ամեն ոք լինի ազատ, ուրախ և հպարտ... Թող ոչ ոք ձեռք չբարձրացնի ուրիշի ունեցվածքի ու կյանքի վրա։ Սիրեք ուրիշներին։ Մասնավորապես մեր երկրում ապրող օտարերկրացիների ունեցվածքը, պատիվն ու կյանքը թող լինեն ձեր պահպանության տակ։ Կձգտենք պատմության մեջ և սերունդների մոտ թողնել լավ համբավ, հանուն հայրենիքի փրկության՝ աշխատելով ազնիվ, կարգուկանոնով ու բարյացակամությամբ»։

Երիտթուրքերը մարդկանց համոզում էին, որ իրենց հիմնած «Նոր Թուրքիան» կզարգանա առաջադիմության ճանապարհով, սեփական միջոցներով, առանց օտարերկրյա փոխառությունների և տնտեսական զարգացման արդյունքով կայսրության քաղաքացիները կստանան բարեկեցություն, իսկ պետությունը՝ լրիվ տնտեսական ու քաղաքական անկախություն։

1909 թ. ապրիլի 27-ին վերջապես Աբդուլ Համիդը գահընկեց արվեց։ Նրան փոխարինեց կրտսեր եղբայրը՝ Մեհմեդ 5-րդ Ռեշադը։

Երիտթուրքերի համար հասավ տված խոստումները կատարելու ժամանակը։ Բայց դա նրանց պլանների մեջ չէր մտնում։

Մինչև հեղափոխությունը նրանք խոստանում էին բարելավել գյուղացիների դրությունը։ Նույնիսկ հայ գյուղացիներին խոստացան վերադարձնել բռնագրավված հողերը։ Ոչինչ չկատարվեց։ Թուրքիայում հողազուրկ գյուղացիների թիվը շեշտակի ավելացավ։ Գյուղացիների դրությունը լավացնելու խոստման հեղինակներն արյան մեջ էին խեղդում նույնիսկ նրանց աննշան ընդվզումները։

Նույնպիսի խարդախ քաղաքականություն էր վարվում բանվորների նկատմամբ։ Ընդունվեց օրենք գործադուլները արգելելու մասին։ 1909 թ. «ընկերությունների մասին» օրենքով, երիտթուրքերը ծանր հարված հասցրին դեմոկրատական կազմակերպություններին, ազգային փոքրամասնությունների ակումբների գոյությանը։

Երիտթուրքերի իշխանությունն անարգել գործելու հնարավորություն տվեց գողերին, պոռնիկներին, թալանչիներին, ավազակներին, սպեկուլյանտներին, ստահակներին, կավատներին, ծախու գրչակներին։ Նրանց բոլորի համար երիտթուրքերը գիտակցաբար ստեղծում էին ամենաթողության նպաստավոր պայմաններ։ Հենց թուրք ազգի այս տականքն էլ դարձավ երիտթուրքերի սոցիալական ու քաղաքական հենարանը։ Թուրք ժողովրդի աշխատավոր խավերը, որոնք սկզբում ընկղմվել էին երիտթուրքերի տված խոստումների պատրանքների մեջ, կարծես կախարդվել էին, կաթվածահար եղել և հուսալքվել, փրկվելու ելք չգտնելով իր մարմինը ծվատող տականքի ճիրաններից։

Երիտթուրքերի իշխանության 10 տարիներին Թուրքիայում իրար հաջորդեց 14 կառավարություն։ Սա վկայում է երիտթուրքերի անկարողությունը՝ երկրում քաղաքական կայունություն հաստատելու գործում։

©

Երիտթուրքերի շնորհիվ հայերը ստացան սահմանադրական «ապահովություն»։

(«Խարազան» հանդես, Թիֆլիս, 1911 թվական, № 37)

©

ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԱԽԱԳԱՀԸ

Երեսուն տարի առաջ՝ վաթսունհինգի գարնանը, ճանաչված գրականագետ Հովհաննես Ղանալանյանը Մարտիրոս Սարյանի հետ հերթական հանդիպման ժամանակ հետաքրքրվում է, թե երբ պատրաստ կլինի Վալերի Բրյուսովի կազմած «Պոեզիա Արմենիի» համբավավոր անթոլոգիայի վերահրատարակության նոր շապիկը։ Սարյանը ասում է, որ արդեն ավարտել է և շուտով կտա։ Միաժամանակ նա հիշում է, որ 1916-ին, երբ Ստեփան Մամիկոնյանի խնդրանքով և հանձնարարությամբ ինքը ձևավորում էր այդ գրքի առաջին հրատարակության կազմը, վերջինս նույնպես անընդհատ շտապեցնում էր իրեն։ Վարպետը մեծ ջերմությամբ է խոսում Մոսկվայի հայկական կոմիտեի նախագահ Մամիկոնյանի մասին, որի ղեկավարությամբ և անմիջական մասնակցությամբ գլուխ էր եկել այդ գործը։

Հովհաննես Թումանյանի բնութագրմամբ «մի զարկով Ստեփանը ահագին գործ էր կատարել»։

Ախալցխայի մոտիկ անցյալի երևելի հայորդիների՝ Հակոբ Մանանդյանի, Վարդգես Սուրենյանցի, Միքայելի (Գալուստ Տեր-Մկրտչյանի), Ստեփանոս Մալխասյանցի, Հակոբ Կոջոյանի, կարդինալ Հովհաննես-Լեոն Աղաջանյանի, Շառլ Ազնավուրի և այլոց շարքում հիշատակության արժանի է հայրենի իրավաբան, հասարակական նշանավոր գործիչ Ստեփան Մամիկոնյանը։

Ծնվել է 1859-ին քաղաքի Վերի-ղալա թաղամասում, ուսուցչի ընտանիքում։ Ընդհանուր կրթությունը ստացել է Կարապետյան [illegible] վարժարանում, որը Թիֆլիսի Ներսիսյանից հետո, բոլոր առումներով, երկրորդն էր Անդրկովկասում։ Այս դպրոցում նախնական կրթություն են ստացել 15 ակադեմիկոս։ Ստեփանը վաղ հասակից մեկնել է Մոսկվա, ընդունվել Լազարյան ճեմարան, որն ավարտելուց հետո, սովորել է Մոսկվայի համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետում։ Նա երկար տարիներ ապրել ու գործել է Մոսկվայում. 1905-ին հրատարակել է «Ձայն» և «Պարուս» թերթերը։ Մամիկոնյանը Մոսկվայի հայ համայնքի ամենաազդեցիկ դեմքերից էր, երկու տասնամյակ ղեկավարել է համայնքը, հոգատար է եղել Լազարյան ճեմարանի հայ սաների նկատմամբ։

Վահան Տերյանը, որ Լազարյան ճեմարանի սաներից էր, իր ճեմարանական ընկերներից մեկին՝ հայտնի գրականագետ Ցոլակ Խանզադյանին գրել է. «Սիրելի Ցոլակ... Կոլյան կրկին ծախսել էր հայրենակցության փողերից 115 ռուբլի։ Ինձ հայտնեց։ Շատ կատաղած էի։ Չէի ուզում այդ գործին միջամտել։ Սակայն խեղճն այնքան վատ դրության մեջ էր, որ չկարողացա։ Ես առաջարկեցի գնալ Մամիկոնյանի մոտ և նրանից խնդրել... Ինչ երկարացնեմ. Մամիկոնյանը ջենտլմենի պես վարվեց և ես հիացմունքից ապշեցի նրա խոշորության առաջ։ Կոլյային նա բոլորովին չի ճանաչում։ Ինձ ճանաչում է ավելի շատ լսածներով։ Երբ գնացինք, ես նրան ուղղակի ասացի՝ ընկերոջս դժբախտություն է պատահել, նա ծախսել է հասարակական փողերը...

— Որքա՞ն։

— 115 ռուբլի։

— Ե՞րբ է հարկավոր։

— Քսանհինգը՝ այսօր։

— Ստացեք (հանում է 25 ռուբլին և դնում սեղանին)։ —Մնացյալը երեքշաբթի առավոտ։— Մի անհանգստացեք, եթե ուզում եք, կարող եք այսօր էլ ստանալ։

Ես ու Կոլյան ապուշ կտրեցինք, Ցոլակ ջան։ Բայց դու պետք է տեսնեիր, թե ինչպիսի նրբանկատությամբ ու հրաշալի ջերմեռանդությամբ արեց նա այդ ամենը։ Ապա խոսքը բոլորովին այլ բաների վրա դարձրեց, թեյ տվեց, ճանապարհ դրեց»։

Հայտնի է նաև Ավետիք Իսահակյանի կարծիքը Ստեփան Մամիկոնյանի մասին։ Իր նամակներից մեկում Լազարյան ճեմարանի հնագույն դասատուներից մեկը՝ Ահարոն Կուսիկյանը, Իսահակյանին հարցնում է, թե արդյոք բանաստեղծը ճանաչո՞ւմ է Ստեփան Մամիկոնյանին։ Վարպետն իր պատասխան նամակում գրում է. «Լավ էի ճանաչում, շատ վաղուց, 1904 թվից, և շատ հարգում էի նրան։ Ա՜խ գնացին մեր սերունդի ամենալավ մարդիկ։ Ստեփանը հայտնի փաստաբան և հասարակական գործիչ էր։ Երկար տարիներ Մոսկվայում աշխատելուց հետո, համաշխարհային առաջին պատերազմի սկզբում կազմակերպեց Մոսկվայի հայկական կոմիտեի անունով խնամատար մի մարմին՝ որպեսզի օգնի պատերազմի հետևանքով տեղահանված հայերին և օգնեց ասպետաբար, հայաբար և հայրաբար»։

Պատերազմի ավարտից հետո Ստեփան Մամիկոնյանը իբրև Մոսկվայի Հայկական կոմիտեի տնօրեն, եկավ Կովկաս, ուր մնաց մինչև իր կյանքի վերջը, Թիֆլիսից անմիջական օգնություն կազմակերպելով Ախալցխայի ինքնապաշտպանությանը։ Նա իր մահկանացուն կնքեց Թիֆլիսում, 1923-ին։

Ստեփան Մամիկոնյանի անձով ու գործերով հիացած էր Հովհաննես Թումանյանը։ Երբ Ամենայն հայոց բանաստեղծը և ակադեմիկոս Նիկողայոս Մառը մտածում էին միացյա՜լ ջանքերով հայկական ակադեմիա ստեղծել, Մամիկոնյանը պատրաստակամություն է հայտնում զորավիգ լինել ազգանվեր այդ գործին։ 1912-ի ամռանը Մառին գրած իր նամակում Թումանյանը գրում է. «Մոսկվայում շատ ուրախացան ազգային կաճառ ստեղծելու համար։ Հատկապես պարոն Ս. Մամիկոնյանը, որը քաջածանոթ է հայոց դպրոցական գործին, խոսեց ու պարզեց, որ էջմիածնի ճեմարանը, որ կոչվում է Ակադեմիա, հենց բացված է այդ իրավունքով և մինչև անգամ ռուս կառավարությունը նկատել է, թե նա, որպես Ակադեմիա, չի ծառայում իր նպատակին։ Ստեփանը պարզեց, որ ինքը կարդացել է էջմիածնի արխիվում պաշտոնական թղթեր այդ մասին և գործում է»։

Որպես տեսաբան և գործնական իրավաբան հայկական կաճառի գոյություն ունենալու հարցը գիտականորեն հիմնավորելուց հետո, Ստեփան Մամիկոնյանը Հովհաննես Թումանյանի հետ, 1912 թվին, Մոսկվայում ռուս մտավորականների աջակցությունն են հայցում հայկական ազգային Ակադեմիա ստեղծելու համար։

ԼԵՎՈՆ ԿԱՆՑՅԱՆ

Մինչև ֆաշիզմ

Հասնելով իշխանության, երիտթուրք գործիչները վարիչվեր մտահոգված էին իրենց բարեկեցությամբ: Երկրի ունեցվածքի անզուսպ թալանն ուղեկցվում էր կաշառակերության, հանցագործությունների արմատավորմամբ: Եվ սոցիալական այս չարիքը «անտեսանելի» դարձնելու համար նրանք շարունակում էին օգտագործել հայրենասիրության «խաղաքարտը», իրենց անօրինականությունների դեմ հանդես եկողներին պիտակավորում որպես հայրենիքի ու շարիաթի դավաճաններ:

1913 թ. վերջին, գրավելով Թուրքիայի ռազմական նախարարի և գլխավոր շտաբի պետի պաշտոնը, Էնվերը, փաստորեն, իր ձեռքում կենտրոնացրեց անսահման ռազմական իշխանություն: Երկրով մեկ սկիզբ առավ արյունալի տեռորը: Սուլթանը նույնպես ենթարկվում էր Էնվերին: Բանակում կարգապահությունն ամրապնդելու անվան տակ, Էնվերը հեռացրեց բոլոր հայտնի ու հնարավոր դժգոհ սպաներին: Նրանցից շատերը մեռցվեցին: Որոշ թուրք պատմաբաններ, չնայած գործող կծու գրաքննությանը, Էնվերի մասին գրել են, որ Թուրքիայում չի եղել նրա նման անկուշտ ու փառասեր, տգետ ու բութ, արյունախում հրամանատար: Իսկ պատմաբան Ահմեդ Ռեֆիկը նշում էր, որ գերմանացիներն իրենց բանակում Էնվեր փաշային չէին տա նույնիսկ կրտսեր սպայի աստիճան, իսկ Թուրքիայում նրանք հասան գլխավոր հրամանատարի պոստում Էնվերի նշանակմանը:

Երիտթուրքերն իրենց քաղաքականության մեջ մեծ տեղ էին տալիս դեմագոգիային, երկերեսանիությանը: Ընդդիմության նկատմամբ նրանք արտաքուստ դրսևորում էին հանդուրժողականություն: Բայց իրականում ընդդիմության դեմ պայքարում էին անողոք միջոցներով: Իրենց հակառակորդներին վերացնելու և մեջլիսում մեծամասնություն ապահովելու համար նրանք խոստանում էին պաշտոններ, կաշառում էին և դիմում գաղտնի սպանությունների: Ահմեդ Ռեֆիկը նշում է, որ երիտթուրքերը կազմակերպում էին իրենց հակառակորդների սպանությունը և հետո թերթերում աղմուկ էին բարձրացնում՝ մարդասպանին որոնելու հարցով:

Սպանություններն իրականացնում էր Էնվերի ստեղծած «Հատուկ կազմակերպությունը», դ-ր Նազըմի գլխավորությամբ: Ինչպես գրում է Ռիֆիկի Աթայը, երիտթուրքերի իշխանության տարիներին, Թուրքիայում «մարդ» բառը դարձել էր պիտակ՝ «Էնվեր փաշայի մարդը», «Ջեմալ փաշայի մարդը», «Թալեաթ փաշայի մարդը» և այլն: Նրանցից յուրաքանչյուրը նույնպես ուներ իր մարդը և այդպես շարունակ: Երկրի ներսում հաստատված տեռորը, սովը, անիշխանությունը, թալանը դարձել էին սովորական երևույթ:

Երիտթուրքերի ազգային քաղաքականությունը նույնպես ամբողջությամբ հետադիմական էր իր շովինիստական այլասերվածությամբ: Դրա գաղափարախոսությունը պանթուրքիզմի վրա հենված «օսմանիզմն» էր, որը քարոզում էր, թե «այսուհետև Թուրքիայում չկան ոչ մուսուլմաններ, ոչ քրիստոնյաներ, ոչ տարբեր ժողովուրդներ, կա միայն օսմանյան ժողովուրդ»: «Օսմանիզմը» գործնականում նշանակում էր Թուրքիայի տարածքում ապրող ոչ թուրք բնակչության ասիմիլյացիա:

Երիտթուրքերի ազգային քաղաքականության մեջ ամենադժվարը հայկական հարցն էր: Հայերը նույնպես հավատացին երիտթուրքերին: Բայց հրապուրանքը՝ կարճ տևեց: Պանթուրքիզմը դարձավ հայերի բաղձանքների գլխավոր խոչընդոտը: Սակայն արևմտահայ շատ քաղաքական գործիչներ, նույնիսկ 1909 թ. ապրիլին Ադանայում 30 հազար հայերի կոտորածից հետո էլ, դեռ միամտորեն շարունակում էին երիտթուրքերին հավատալ ու համագործակցել նրանց հետ:

Շուտով երիտթուրքերը դեն նետեցին իրենց դիմակը: Ամբողջ ուժով ծավալվեց ազգային թշնամանքի բորբոքումը: Կոծկելով իրենց իսկական նպատակները, երիտթուրքերը քարոզում էին, որ թուրք բնակչության սոցիալ-տնտեսական վիճակի վատթարացման պատճառը երկրում ապրող ոչ թուրքերն են: «Եթե ուզում ես աղքատ չլինել, վերացրու պատճառը, ոչնչացրու կամ երկրից քշիր ոչ թուրքերին»:

Այս քարոզը առանձնապես ուղղված էր հայերի դեմ: Թուրքիայում ԱՄՆ-ի դեսպան Մորգենթաուն գրել է. «Թուրքիայում երիտթուրքական պարագլուխները հայերին համարում էին բարոմետր: Եթե հայ բնակչության տրամադրությունը լավ էր, ուրեմն Թուրքիայի թշնամիների գործերը հաջող են գնում և, ընդհակառակը, եթե հայերի տրամադրությունը հոռետեսական է, ուրեմն երիտթուրքերի դրությունը լավ է»: Էնվեր փաշան ուղղակի հայտարարում էր, որ անհրաժեշտ է կայսրության կազմից վերացնել հայկական տարրերին:

1915 թ. կազմակերպված հայերի ցեղասպանությունը ոչ միայն երիտթուրքերի քաղաքականության հետևանքն էր, այլև Թուրքիայում գերմանական իմպերիալիզմի ծրագրերի բաղկացուցիչ մասը:

Մտնելով պատերազմի մեջ, երիտթուրքերը համոզված էին, որ Գերմանիայի աջակցությամբ կիրականացնեն իրենց պանթուրանական պլանները: 1914 թ. դեկտեմբերի 14-ին մեջլիսը հաստատեց բանակին ուղղված դիմումը, որտեղ ասվում էր. «Մեր քաջարի բանակ ու նավատորմ: Եկել է վրեժի ժամանակը, որին դարերով սպասում էր ազգը, մեծ ու փոքր, ողջերն ու զոհվածները: Դուք ելնում եք օսմանիզմի ու իսլամիզմի ամենամեծ թշնամու՝ Ռուսաստանի և նրա անգլո-ֆրանսիական դաշնակիցների դեմ: Խորտակեք նրանց և վրեժ լուծեք մեր օջախները ոտնակոխ անելու, հասցրած վերքերի և նրանց հարվածների տակ տանջամահ եղածների համար: Թող կործի մեզ վրա բիծ թողած պարտության ամոթը և թող պլևնն ու մարգարեն գոհ լինեն մեզնից: Օսմանյան ազգի և ամբողջ մուսուլմանական աշխարհի հայացքը ձեզ է ուղղված»:

Պատերազմի սկզբին օսմանյան կայսրության 1,8 միլիոն քառ. կմ տարածքի վրա ապրում էր 21 միլիոն մարդ, որից 8 միլիոնը՝ Թուրքիայի տարածքում: Արևմտահայաստանի հայ բնակչությունը բռնի տեղահանվեց: Զոհ գնաց 1,5 միլիոն հայ: Տեղահանվեց և ոչնչացվեց հույն բնակչությունը: Հսկայական կորուստներ կրեցին նաև արաբները:

Պատերազմի չորս տարում Թուրքիան զորահավաքի ենթարկեց 4 միլիոն մարդ, որից 1,5 միլիոնն անմիջապես գտնվում էր բանակում: Թուրքիան իր պատմության մեջ երբեք այդպիսի խոշոր բանակ չէր ունեցել:

Պատերազմի ժամանակ Թուրքիայի մարդկային կորուստները կազմեց 3 միլիոն մարդ, այդ թվում 600 հազար սպանված, 2,2 միլիոն վիրավոր, 104 հազար անհետ կորած, 130 հազար գերի:

Երկրում սկսված դժգոհությունները վերացնելու նպատակով երիտթուրքերը դիմեցին նոր խորամանկության: Նրանք հայտարարեցին, որ փետրվարյան հեղափոխությունից թուլացել է Ռուսաստանի ռազմական ուժը, և դա Թուրքիային հնարավորություն է տվել Արևելքում իր հարևան Ռուսաստանի հաշվին նվաճել հարուստ տարածքներ: Նկատի ունենալով կայսրության հարավում անգլիացիների ռազմական հաջողությունները, նրանք ձգտում էին դրա փոխարեն Անդրկովկասի և հետո Թուրքեստանի զավթմանը, որով և հնարավոր կլիներ ստեղծել «Մեծ Թուրանի» կայսրությունը: Այս պլանի իրագործումն իր ձեռքը վերցրեց գեներալիսիմուս դարձած Էնվերը և 1918 թ. հունիսի 4-ին Բաթումում թելադրեց իր պայմանները...

1918 թ. հոկտեմբերի 19-ին երիտթուրքերի վերջին համագումարում Թալեաթը ստիպված էր հայտարարել. «Այնքանով, որ մեր քաղաքականությունը ձախողվեց, այժմվանից մենք չենք կարող մնալ իշխանության գլխին»:

1918 թ. հոկտեմբերի 30-ին Մուդրոսում կնքված զինադադարով, Թուրքիան հանձնվեց հաղթողների ողորմածությանը: Նոյեմբերի 3-ի գիշերը երիտթուրքերի պարագլուխներ Էնվերը, Թալեաթը, Ջեմալը, դ-ր Նազըմը, Բահաէտդին Շաքիրը և ուրիշներ, գերմանական ռազմանավով փախան Ստամբուլից:

Ահա այդ ժամանակ էլ թուրքական թերթերից մեկը տպագրեց «Անտակ որդիներ, դեպի ո՞ւր...» հոդվածը: Երիտթուրքերին նմանեցնելով մլուկների, կ[illegible]ացած գայլերի, մըկների, օձերի, թերթը գրում էր. «Դու[illegible]չ թե նախարար, այլ ավազակապետ էիք, դուք ոչ թե ա[illegible] այլ ելուզակներ էիք: Այն ժամանակ գրիչները կոտրված [illegible], աչքերը փակ, վզերը ծռած, բերանները կողպած: Ար[illegible] հրամայում էիք դուք, և ժողովուրդը գետնաքարշ կվազեր, ձեր ոտքերի տակ կդողար»:

Այնուհետև թվարկելով երիտթուրքերի կողմից թուրքերին, հայերին, հույներին հասցրած վնասները, թերթը գրում էր. «Հինգ տարի է, ինչ ամեն կողմ մարդկային դիակներից ագռավների համար խնջույքներ սարքեցիք, դրանց երեխաների մսով կերակրեցիք, արծիվներին մարդկային մսով պճգալի դարձրիք: ...Վարչապետություն, գլխավոր հրամանատարություն, նախարարություն՝ ձեր ծակ աչքերը չկշտացրին, ո՞վ թագավորություն երազողներ... Հիմա մկների պես տանիքից-տանիք դեպի ո՞ւր: Այո, ո՞ւր եք գնում, թաղային սրճարանի անկյունից միանգամից վարչապետություն, գինետներից՝ նախարարություն, հրշեջների շարքերից կուսակցության բարձրացող նորելուկներ՝ դեպի ո՞ւր: Իրենք թանկարժեք մուշտակներ հագան, ժողովրդի կաշին քերթեցին: Իրենք սնդուկների մեջ ոսկիներ դիզեցին, մեր գրպանները թղթի կտորներ խցկեցին: Ժողովուրդը, երբ մզկիթների բակերում մերկ ու թշվառ պառկած էր, իրենք ագարակներ գնեցին, ապարանքներ շինեցին: Սովից մեռնողների բերնից պատառը խլելով, բոզերի համար խնջույք սարքեցին: Ծարավից խեղդվողի ձեռքից կումը գողանալով, իրենց ավազանները լցրին և վրան նավակներ պտտացրին: Պանդոկները քանդելով կախաղաններ պատրաստեցին, օջախներ հանգցրին, քաղաքներ քանդեցին, գողացան, ծախեցին, ո՛չ ծերունին խնայեցին և ո՛չ էլ մանուկին, ոչ թագավոր ճանաչեցին, ո՛չ գութ ունեցան և ո՛չ էլ խիղճ: Երբ ժողովուրդը փողոցում կաշվի կտոր էր կրծում, իրենք ապարանքներում բլբուլի ուղեղ կերան, թռչունի կաթով սնվեցին, մայրերին անարգեցին, հայրերին ծեծեցին, մեր եղունգները հանեցին... Այլևս վստահ թող լինեն, որ ազգը մեռցրին, որովհետև, եթե մեր ժողովրդի մեջ մի կաթիլ արյուն, եթե մեր բազուկների մեջ մի քիչ ուժ մնացած լիներ, իրենց օձիքից բռնելով վրեժը կլուծեինք: Մինչդեռ, նրանք ազատ ու համարձակ, ձեռքները թափ տալով և մեր երեսին էլ թքելով, հեռացան...»:

1919 թ. գարնանը երիտթուրքերի պարագլուխները հեռակա մահվան դատապարտվեցին: Բայց հաղթող պետությունները և առաջին հերթին Անգլիան, ոչ մի շահագրգռվածություն չցուցաբերեցին այդ վճիռը իրագործելու համար: Այդպես էլ չդատապարտվեց երիտթուրքիզմը որպես շարժում ու կուսակցություն, որպես գաղափարախոսություն: Երիտթուրքիզմը չդատապարտվեց ոչ միայն հայոց ցեղասպանությունը կազմակերպելու, այլև սեփական ժողովրդին անհամար դժբախտություններ պատճառելու համար:

Երիտթուրքերը պատմության ասպարեզ իջան որպես բուրժուական հեղափոխականներ, բայց զավթելով իշխանությունը, դարձան ծայրահեղ հետադիմական ազգայնամոլներ ու շովինիստներ: 10 տարի անց, 1918 թ., երիտթուրքերը պատմության ասպարեզը թողեցին որպես քաղաքական ու ռազմական ավանտյուրիստներ:

Երիտթուրքիզմը չդատապարտվեց: Մի քանի տարի անց, քաղաքակիրթ Եվրոպայի կենտրոնում՝ Գերմանիայում, նույնպես սոցիալական դեմագոգիայի, կեղծ խոստումների ու խարդախությունների միջոցով իշխանությունն իրենց ձեռքը գցեցին ֆաշիստները: Նրանք լավ էին յուրացրել երիտթուրքերի փորձը: Ֆաշիստները դրանցից յուրովի դաս առան: Նրանք անգերազանցելի ցինիզմով գործի դրեցին անմարդաբնակ դարձնելու տեխնիկան: Ֆաշիստները մշակեցին մասսայական ցնդակահարությունների, գազախցիկների, մահվան ճամբարներում դիակիզարանների հսկայական վառարանների, միլիոնավոր մեռցված մարդկանց դիակների արդյունաբերական մշակման միջոցները: Դրանք նախ օգտագործեցին սեփական ժողովրդի նկատմամբ և, ապա, սանձազերծելով պատերազմը, այն կիրառեցին զավթած երկրների բնակչության, ռազմագերիների նկատմամբ:

Ամեն ինչ ընթանում էր Հիտլերի ծրագրով:

Հասնելով իշխանության, ֆաշիստները գերմանական քաղքենու ճշտապահությամբ սկսեցին իրագործել իրենց ֆյուրերի մարդակերական գաղափարները:

Հիտլերը հատուկ ուշադրություն էր դարձնում մարդկանց քաղաքականապես հիմարացնելու վրա: Ահա թե ինչ է ասել նա դեռևս 1931 թվականին. «Վաղ թե ուշ մենք կունենանք մեծ թերթեր: Բայց այժմ ամբողջ գործը նրանումն է, որ գտնվեն խելացի խմբագիրներ, որոնք մեր մտավորականությանն ու բուրժուական շրջաններին կարողանային բացատրել, թե որն է հանուն նոր Գերմանիայի նացիոնալ-սոցիալիստների շարժման պայքարի էությունը: Մենք կանգնած ենք այնպիսի էպոխայի շեմին, որի նմանը չի եղել Գերմանիայի պատմության մեջ: Մենք ապրում ենք շրջադարձային պահ, երբ բուրժուազիան պետք է որոշի՝ ի՞նչն է ընտրում. Գերմանիայում և հետո Եվրոպայում բոլշևիկյան քաո՞սը, թե՞ նացիոնալ-սոցիալիստական Գերմանիա և նոր կարգ մեր մայրցամաքում: Որպեսզի հեշտ լինի որոշում ընդունելը, հարկավոր է մեր մտավորականությանը, բուրժուազիային և բանակին բացատրել մեր սոցիալական կառուցվածքին և մեր պատմական պայքարին վերաբերող որոշ միջոցառումներ»:

Եվ այդ «որոշ միջոցառումների» բացատրությունը դրվեց Գեբելսի վրա, որն անպատկառ սուտը դարձրեց ֆաշիզմի գաղափարախոսության արմատավորման գլխավոր միջոցը:

Գերմանական ֆաշիզմի սանձազերծած պատերազմն իր բնույթով ու մասշտաբներով չունի հավասարը ոչ զոհերի քանակով և ոչ էլ հետևանքներով: Պատերազմի մեջ ներքաշվեց աշխարհի բնակչության 80 տոկոսը ունեցող 61 երկիր: Պատերազմը խլեց 50 միլիոն մարդկային կյանք: Խորհրդային ժողովուրդները տվեցին 20 միլիոն զոհ, ԽՍՀՄ տարածքում ֆաշիստներն ավերեցին 1710 քաղաք, 70 հազար գյուղ ու ավան, 32 հազար արդյունաբերական ձեռնարկություն, 65 հազար կմ երկաթուղի:

Գերմանական ֆաշիզմի հորդաների ջախջախման հիմնական ծանրությունը ընկավ ԽՍՀՄ ժողովուրդների, խորհրդային զինված ուժերի վրա: Այդ նրանց անձնուրաց հերոսությամբ մարդկությունը փրկվեց ֆաշիստական ժանտախտից:

Երիտթուրքերի կազմակերպած հայոց ցեղասպանությունից անցել է 80 տարի: Լրանում է ֆաշիզմի դեմ Հայրենական մեծ պատերազմում տարած հաղթանակի 50-ամյակը:

Հնարավոր է, որ նոր սերնդի մոտ հարց առաջանա. կարիք կա՞, արդյոք, այդքան տարի անց վերադառնալ երիտթուրքերին ու ֆաշիստներին: Պատասխանը միանշանակ է: Անպայմա՛ն: Որովհետև երիտթուրքիզմի և ֆաշիզմի թեման դեռևս փակված չէ: Շատ երկրներում այսօր էլ գործում են ֆաշիստական միություններ ու կուսակցություններ, դեռ ապրում է օսմանիզմն ու պանթուրքիզմը: Գլուխ է բարձրացնում նացիոնալ-շովինիզմը:

Այսօր էլ զգացվում է երիտթուրքիզմն ու ֆաշիզմը վերակենդանացնողներին ու արդարացնողներին մերկացնելու կարևորությունը, և հանուն երկրագնդի ապագայի, մարդկությունը պետք է իմանա ամբողջ ճշմարտությունը:

Վլադիմիր ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

Կովկասի առաջին ցուցահանդեսը և հայերը

19-րդ դարում, երբ գրեթե ամբողջ Անդրկովկասը արդեն ռուսական տիրապետության էր, բնականաբար անհրաժեշտություն էր դարձել ամբողջական պատկերացում ունենալ տարածաշրջանի գյուղացիական տնտեսության, մարդկային ռեսուրսների, նրանց զբաղմունքի, հողատարածությունների և մշակաբույսերի արտադրության միջոցների ու բազմաթիվ այլ հարցերի վերաբերյալ: 1885—1886 թվականներին ռուսական կայսրության գյուղատնտեսության նախարարության կարգադրությամբ կատարված արքունական գյուղացիական տնտեսությունների մանրամասն հետազոտությունը չէր կարող ըստ ամենայնի պատասխանել վերոհիշյալ հարցերին, քանի որ Անդրկովկասի գյուղացիության մի մեծ հատված գտնվում էր իշխանների, բեկերի, աղալարների ենթակայության տակ և դուրս էր մնացել ամեն տեսակի հաշվառումից:

Եվ ահա Կովկասյան գյուղատնտեսության ընկերության նախաձեռնությամբ որոշվում է 1889 թվականի աշնանը կազմակերպել «Կովկասի գյուղական-արդյունաբերական ցուցահանդես», որը ակնկալում էր ստանալ որոշակի տեղեկություններ ոչ միայն գյուղական արտադրության, այլև քաղաքային ազգաբնակչության զբաղմունքների, նյութական և մտավոր կացության մասին:

Ցուցահանդեսը արդյունավետ և հետաքրքիր դարձնելու նպատակով ստեղծվում է հատուկ կարգադրիչ հանձնախումբ, որը մշակում և հրապարակում է համապատասխան ծրագիր: Թիֆլիսի Մուշտայիդ այգու մոտ հատկացվում է մի մեծ տարածք՝ ցուցասրահները, տաղավարները կառուցելու համար: Շոգենավային և երկաթուղային ընկերությունների հետ համաձայնեցվում է ցուցահանդեսի բեռների փոխադրումը կատարել 50 տոկոս զեղչով: Բացի այդ, երկրի քաղաքացիական մասի կառավարչապետ և զորահրամանատար (Կովկասի փոխարքա) Իշխան Դոնդուկով-Կորսակովը այդ նպատակի համար հատկացնում է 6000 ռուբլի:

Սեպտեմբերի 15-ի առավոտյան ժամը տասին, քաղաքի հասարակայնության առաջնակարգ դասի մասնակցությամբ Իշխան Դոնդուկով-Կորսակովը, պետական խորհրդի անդամները, նահանգապետը, Թիֆլիսի քաղաքապետը, օտարազգի հյուրերը, մամուլի ներկայացուցիչներն ու զինվորականները դիմավորում են Բորժոմից ժամանած Մեծ Իշխան Միխայիլին: Այստեղ էին նաև ռուս հոգևորականության ներկայացուցիչները, Վրաստանի էկզարխի առաջնորդը, հայ հոգևորականության կողմից՝ թեմի առաջնորդ Արիստակես եպիսկոպոսը, Թուրք հոգևորականության ներկայացուցիչներ:

Էկզարխի կողմից տաղավարները օրհնյալ ջրով օծելուց հետո, ցուցահանդեսի բարձրագույն խնամակալ Մեծ Իշխանը մտնում է շենքի մուտքին և հայտարարում՝ «բացված է Կովկասի գյուղատնտեսական և արդյունաբերական առաջին ցուցահանդեսը»:

Սակայն, թեև չեշտվում էր նաև արդյունաբերությունը, մինչդեռ հիմնական ցուցադրությունը գյուղատնտեսությունն էր. մետաքսագործություն, մեղվաբուծություն, ծխախոտագործություն, հացահատիկային լավագույն սորտերի ստացում, բանջարաբոստանային մշակաբույսերի արտադրություն, անասնապահություն և դրանից ստացվող լավագույն մթերքներ:

Ցուցահանդեսում հատուկ ուշադրության արժանացան Նուխիի հայտնի հայ գործարանատեր Գույումջյանցի մետաքսի բարձրորակ թելերը (դրանցից տարեկան գործվել է 360 փութ մետաքս և վաճառվել՝ փութը 420 ռուբլով այն հիմնականում արտահանվել է Մոսկվա), Գանձակի նահանգի Արեշ գավառի Խոդկաշեն գյուղի բնակիչ Բեհրուզ Սահակյանի բարձրորակ ցորենը, Թիֆլիսից Համբարձում Էնֆիաճյանցի ծխախոտը, ընտիր բամբակը և այլն:

Կովկասի բնական հարստություններից ցուցադրված էին հանքերի այն տեսակները, որոնք գտնվել էին վաղուց և հայտնի են եղել եվրոպական ձեռնարկատերերին: Բնականաբար, այդ ցուցանմուշները չէին կարող լրիվ պատկերացում տալ տարածաշրջանի ընդերքի հարստությունների մասին:

Այս կապակցությամբ հետաքրքիր է «Արձագանքի» 1889 թ. հոկտեմբերի մեկի հրապարակումը. «Ո՞ւր են Դաղստանի, Շամախիի և Ղուբայի գավառների, Թեյմուր-խան-Շուրայի շրջանի ամեն մի անկյունում փռված հանքերի այդ մեզ համար մեռյալ գանձերի նմուշները: Հանքեր, որ մասամբ հայտնի են նույնիսկ տեղացիներին: Գերմանիայից ոտաբոբիկ եկած մի Սիմենսի հանդուգն հետազոտությունը Գանձակի գավառում գտել է պղնձի հանքեր, և այն օրվանից այդ նահանգը հայտնի է եղել յուր ստորերկրյա հարստություններով:

Այս կողմից կովկասյան ցուցահանդեսը խորին մրտատանջություն է պատճառում մարդու: Հեռավոր աշխարհից եկել են զանազան մարդիկ և միմիայն զենք ունենալով գիտությունը ու համարձակությունը, կարողացել են թափանցել մեր երկրի սիրտը և ագահությամբ ծծել նրա թանկագին հյութերը՝ զույգ գաղտնի արհամարհանքով ծիծաղելով մեր տգիտության, թուլության և երկչոտության վրա: Այնինչ, մեր տոկոսամոլները ձեռները ծոցում դրած, նայում են այդ անկոչ հյուրերի հաջողությանը և տկար նախանձով հառաչում: Միակ մխիթարական բացառությունն է Կատարի (Ղաթարի) գործարանի ընկերությունը, որը բաղկացած է հայերից՝ Կարապետ Մութաֆյան, Ալ. Մելիք-Ազարյան, Բաղդասար Տեր-Միքայելյան և երկու եղբայր Խոջոյանները: Այս ընկերությունը Զանգեզուրի գավառի Գեռուսի (Հավանարար՝ Գորիսի) գյուղից 40 վերստ հեռու պղնձահալելու գործարան ունի, որը տարեկան արդյունագործում է 10.000 փութ բարձր որակի պղինձ (փափուկ, մաքուր)»:

Ցուցահանդեսը գործեց մինչև նույն տարվա նոյեմբերի մեկը և ունեցավ 120 հազար այցելու:

Նոյեմբերի 12-ին երկրի փոխարքայի պալատում, հանդիսավոր պայմաններում տեղի է ունենում Կովկասյան ցուցահանդեսի մրցանակաբաշխության արարողությունը: Հայտարարվում են մրցանակի արժանացած ցուցանմուշները: Բաշխվում են 48 ոսկյա մեդալ, 78 մեծ արծաթյա և 172 հատ փոքր արծաթյա մեդալ, 247 պղնձե մեդալ, 371 գովասանական թերթիկ: Մրցանակների են արժանանում տասնհինգ տարբեր ազգությունների ներկայացուցիչներ: Ընդ որում, բացի Կովկասի հիմնական ազգություններից, ցուցահանդեսին մասնակցել են նաև գերմանացիներ, ֆրանսիացիներ, լեհեր, իտալացիներ, չեխեր, շվեդացիներ և անգլիացիներ:

Ցուցահանդեսի մասնակիցների մեջ զգալի տոկոս էին կազմում հայերը՝ նշանավոր արդյունաբերողներ, առևտրականներ, արհեստավորներ, իշխաններ, կալվածատերեր, հողի մշակներ, խաղողագործներ, գինեգործներ: Իրենց գեղեցիկ ձեռագործ աշխատանքներով առանձնահատուկ ուշադրության են արժանանում հայ տիկնայք ու օրիորդներ:

Մրցանակաբաշխության մեջ առաջին տեղը տրվում է հայերին, որոնք ինչպես իրենց լավորակ մթերքների, այնպես էլ մշակման ձևերի ու արդյունահանման տեսակների համար շահում են թվով և որակով ամենաշատ մեդալները՝ 15 ոսկյա, 32 մեծ արծաթյա, 48 փոքր արծաթյա, 17 պղնձե մեդալներ և 88 գովասանաթերթիկ:

Ի՜նչ տվեց սրանից մոտ հարյուր հինգ տարի առաջ Թիֆլիսում կազմակերպված Կովկասյան առաջին ցուցահանդեսը: Անպայման այն դրական քայլ էր այդ հետամնաց տարածաշրջանի ներուժը, հնարավորություններն ու կարողությունները բացահայտելու, բնական և հանքային հարստությունների հետագա շահագործումն ու արդյունահանումը կարևորելու, տեղի հիմնական ազգաբնակչության, արտադրողական ուժերի, նրանց մակարդակի ու կարողությունների մասին պատկերացում ունենալու գործում:

ՀԵՆՐԻԿ ԽԱՌԱՏՅԱՆ

Ռ. ԿԱՐԱՅԱՆ. ՆՈՐ ԱՌԱԿՆԵՐ

Ամեն օր Հայաստանի ռադիոն հաղորդումներն սկսում է կատակներով: Չկա շաբաթ, որ այդ ծրագրում չհաղորդվեն Ռոբերտ Կարայանի առակները:

Իսկ նա, ճանաչված գրողն ու լրագրողը, արդեն վաթսուն տարեկան է: Կյանքը բեղմնավոր է Ռ. Կարայանի համար. տասնյակ գրքեր, վեպեր, առակներ, լրագրային ելույթներ: Նրա բոլոր ստեղծագործությունները հրատապ են, արձագանքում են մեր կյանքի կարևոր անցուդարձերին՝ լինի դա Սարդարապատի հերոսամարտ, թե բանվորական կոլեկտիվի պրոբլեմներ:

Օրերս Ռ. Կարայանը այցելեց խմբագրություն և մեզ հանձնեց իր նոր առակը՝ «Պապն ու շաղգամի» ժամանակակից տարբերակը, որն էլ ներկայացնում ենք ձեր ուշադրությանը: Չար աչքերով չկարդաք, պարոննե՛ր, չէ՞ որ այսօր ապրիլի 1-ն է:

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՈՒՄ.— Ռ. Կարայանն իր դստեր հետ, Ջերմուկում:

Պապն ու շաղգամը

(ժամանակակից եղելություն)

Լսեք, այրեր, խոսքս իմ հասուն.
Հին «Շաղգամից» երգ չեմ ասում,
Երբ մուկիկը՝ կատվի պոչից,
Տունն ու պառն էլ՝ տատի պոչից
Էսպես, պապով, ազգ ու երամ՝
Շաղգամն հանեին, անուշ կերան...

Եկան օրեր, խիստ դժնդակ.
Էլ ի՞նչ շաղգամ սև հողի տակ,
Ի՞նչ մեջֆգրկուկ՝ ջան ու կատվի–
Օրեր եկան սև կարկուտի...
Գյուղում մեկեն՝ հող–շնորհում.
Ի՞նչ առուփախ, մեր շեներում...
Ղոչ տղերքը նստած «Վոլգան»
Զլատ դոշին՝ «օձ-նակոլկան»,
Աչքներր ծուռ՝ հող ու ջրին–
Կով ու ֆերմա՝ էդ ո՞նց ցրին:
Խեղճ գյուղացի՝ նստի ու լաց.
Էլ ո՞նց անի խաղողաքաղ,
Ո՞նց համբույր տա հող–սիրունին,
Ո՞նց չտխրի դաշտ–տիրուհին:
Արտույտների երգը լռեց.
Գարունն ասես, ա՜խ, ծմեռեց:
Էս պարսիկը՝ մեր հարևան՝
Նոր մունետիկ, հին փահլևան–
Եկավ ու մեզ թողեց ծուռ–վիզ.
Մուրն ու մանգաղ կրեց Թավրիզ.
Ծամոն–թղթով՝ մեզ հասկացան–
Է՛լ տրակտոր, է՛լ շարֆացան,
Հին զուռնան էլ տարա՜ն, չկա՜,
Սայլն էլ չկա՝ էն չխկ–չխկան...
Մեր խեղճ Համբոն գոտին ձգեց,
Հասած բախտին, բախտին թքեց,
Ցեցապետին՝ թե՝ տանջել ես,
Պիտի փախչեմ Լոս–Անջելես...
Իր Գիքորին տարավ հետը,
Պապն ու տատը հասան հերթով,
Ե՛վ թոռնուհին, հետո՝ շունը,
Էսպես, մինչև խոր աշունը:
Էլ ո՞վ մնաց անող–ջանող՝
Լոկ մուկիկը՝ շաղգամ հանող:
Սա է հիմա գյուղում մենակ,
Կատվին կարոտ, առանց հենակ,
Վիշտը քթին՝ միտքը սրեց,
Մեծ ատյանին նամակ գրեց.
«Էս ի՞նչ արիր. ո՞վ, ո՞ւր գնաց,
Շաղգամ հանող մարդ չմնաց.
Արի, բռնեմ ես քո կողից,
Շաղգամ ունենք, հանենք հողից:
Մեր ատյանից եկավ հերքում.
«Հիմա մուկիկ, ի՞նչ ես երգում.
Մեր հաշվարկով արքայական՝
Զմռան հողում, ի՞նչ սուտ շաղգամ.
Հարևաններն, իրավ, պատվով՝
Վերջին շաղգամն առան պարտքով:
Անխելք մուկիկ, մի չփորիր,
Սադրանքի մեջ մեզ մի բորիր»:
Մուկիկն անվախ գրեց նորեն.
«Իմ զորավոր, դու մի զոռե.
Հրես, բակում մեր Համբոյի.
Ճոխ շաղգամն է՝ հենց քո բոյին:
Մարդ չմնաց էս շեն գյուղում՝
Քաշենք, հանենք բերենք այդ բեղուն:
Վեր կաց, արի ու հետդ բեր
Ղոչ տղերքին՝ քո հետ ախպեր—
Էդ տղերքի պոչից կպչի՝
Նախարարդ՝ հին կլեկչի:
Նախարարից՝ շունն ու փիսոն,
Վերջում՝ ես եմ՝ մկնիկ-ցիցոն–
Հա՜ քաշքշենք, հա՜ քաշքշենք
Հանենք շաղգամն, իրար աշենք.
Ո՞նց թե, իրավ, էդ շաղգամ չի,
Մեզնից հանկարծ ո՞վ ամաչի...
Դու մի ասա. մեր Համբոն խեղճ՝
Վիշտն է թաղել իր հողի մեջ.
Թույլ է տվել՝ փովել չորս դին,
Որ մեր աղա հայոց-որդին՝
Ատյանապետ, և՛ նախարար՝
Մեջֆագրկուկ լինենք իրար,
Մեջֆագրկուկ՝ մտքով խոկենք,
Վշտի ծառը հողից պոկենք...
Դու գիժ մուկիկ, այ անպատկառ.
Ողջ ատյանը եղե՞ր ու գա՞ր—
Ո՞ւմ ես խրատ, հորդոր կարդում,
Դե, հիմա կաց մուտք բակարդում...
Ու քաղաքի մարդիկ առան՝
Խեղճ մուկիկին ատյան տարան...
Ո՞նց թե վշտի ծառը անի.
Որ էդպես է՝
Կատուն թող գա, գործդ կարգի:

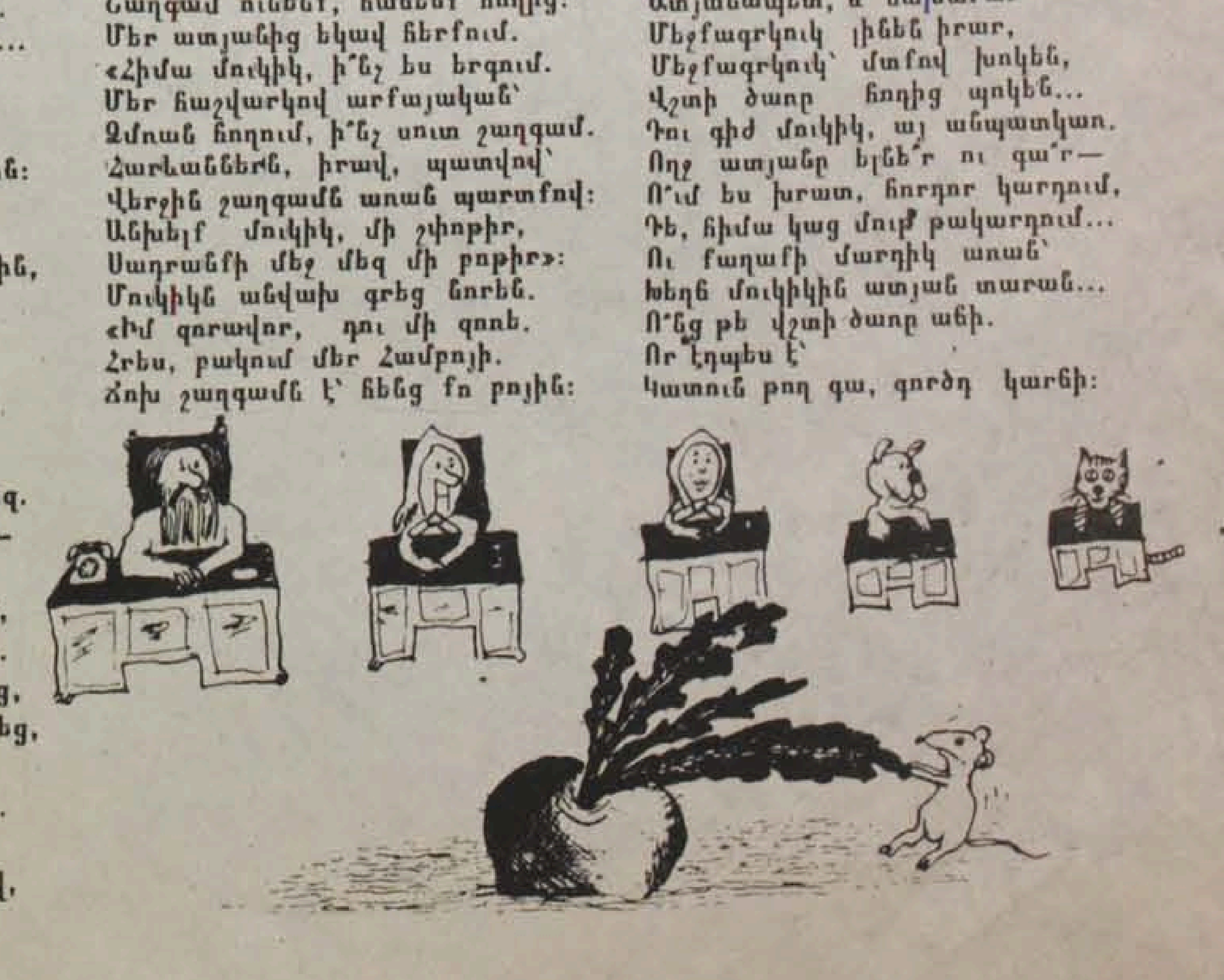

ԱԿՆԹԱՐԹ. Կեսարիա. 1909 թվական. «Լույս և ազատություն» միության անդամները:

ՉԱՓԸ ՄԻ ԿՈՐՑՐԵՔ

Երբ դուք ջանում եք ինչ-ինչ միջոցներով ձեր արյան մեջ պակասեցնել խոլեստերինի քանակը (ինքնին գովելի ձգտում), այնուամենայնիվ, չափը մի կորցրեք: Որովհետև բանից պարզվում է, որ քիչ յուղայնությամբ սնունդը մարդուն դարձնում է դյուրագրգիռ և ագրեսիվ: Պիտսբուրգի բժիշկների սույն եզրակացությունը հաստատում է նաև վիճակագրությունը: Խոլեստերինին դեմ անհաշտ կռիվ հայտարարած մարդիկ 1,7 անգամ ավելի շատ են դառնում ավտոպատահարների, սպանությունների և ինքնասպանությունների զոհ:

Ռոյթր գործակալությունը, որ հրապարակել է այս տեղեկատվությունը, նախազգուշացնում է, որ ծայրահեղությունը վնասակար է ամեն ինչում և պետք չափը չկորցնել:

Ի դեպ, խոլեստերինի հետ կապված սույն հակասությունը փորձել են հարթել Կալիֆոռնիայի համալսարանի մասնագետները: Նրանք կարողանում են կաթի, կաթնասերի և կարագի միջից հեռացնել խոլեստերինի 95 տոկոսը: Դրա համար նրանք կաթնամթերքի մեջ ավելացնում են ուտելու համար պիտանի սապոնինների տեսակներ, որը խոլեստերինի հետ միանալով, դառնում է չլուծվող զանգված: Կաթնամթերքից այդ զանգվածի հեռացումը, ինչպես ասում են, տեխնիկայի գործ է:

Արդյունքում: Յուղը մնում է, խոլեստերինը անհետանում և... Եվ գայլերն են կուշտ և...

«ԱՄԵՆԱՍԱՐՍԱՓԵԼԻ ԿԵՆԴԱՆԻՆ»

Իհարկե, խոսքը կենդանու արտաքին տեսքի մասին չէ, այլ սարսափելի՝ ունեցած հատկություններով: Պատասխանը, հիրավի, կարող է զարմանք պատճառել, բայց փաստը մնում է փաստ, որ ամենասարսափելի կենդանին մոծակն է:

Առողջապահության միջազգային կազմակերպության տվյալներով, միայն Աֆրիկայում, Սահարայի տարածքում ամեն տարի մալարիայից մահանում է ավելի քան մեկ միլիոն երեխա: Մինչդեռ մալարիան ընդամենը մոծակների կողմից տարածվող բազմաթիվ հիվանդություններից մեկն է միայն: Հարկավ, խոսքը մոծակների բոլոր տեսակների չի վերաբերում:

Մոծակները Երկրի վրա հայտնվել են 50 միլիոն տարի առաջ և այսօր մոլորակի վրա կա մոծակի 2700 տեսակ: Մարդու համար վտանգավոր են դրանցից մի քանիսը ու առաջին հերթին՝ մալարիայի մոծակը:

Մինչև վերջերս թվում էր, թե մարդը վերջապես վերահսկում է վիճակը և կարողանում է հաջողությամբ պայքարել թե՛ մոծակների և թե՛ նրանց կողմից տարածվող հիվանդությունների դեմ:

Սակայն դա միայն թվում է: Քանի որ այդ միջատները գործնականում շատ արագ հարմարվեցին իրենց դեմ օգտագործվող բոլոր քիմիկատներին: Այնպես որ, պատերազմը «ամենասարսափելի գազանի» դեմ, փոփոխակի հաջողություններով, շարունակվում է:

ԱԿՆԹԱՐԹ. Թորոս Թորամանյանը Տիգրան Հոնենցի եկեղեցու գավթի ավերակներում:

Լուսանկարը՝ Արամ ՎՐՈՒՅՐԻ (1905 թվական, Անի)

Հեռախոս՝ 22-44-26

Փոքրիկ երկխոսություններ

ԿԻՍԵՆՔ ՄԵՐ ՈՒՆԵՑԱԾԸ

— Հարգելի խմբագրություն, ուզում եմ խոսել շատ ցավոտ հարցի մասին և անել իմ առաջարկությունը: Գիտե՞ք, որ մեր հանրապետությունում բազմաթիվ բռնագաղթվածներ կան: Ես չէի ասի, թե նրանք մեզ մոտ գտնվում են նույն վիճակում, ինչ ազերի փախստականները՝ Ադրբեջանում: Մեզ մոտ բռնագաղթվածները հիմնականում տեղավորված են հյուրանոցներում, գիշերօթիկներում, պանսիոնատներում, շատերն ունեն իրենց ավանները ու այգիները: Մի խոսքով, մեզ մոտ վրաններում ու փողոցներում գիշերողներ չկան: Բայց դա չի նշանակում, թե մեր հայ փախստականներն ավելի երջանիկ են: Օրերս լսեցի, որ գիշերօթիկներից մեկի բնակիչ բռնագաղթվածը ինքնասպան է եղել, ու միջոցներ չկային նրա հուղարկավորության համար: Դա սարսափելի է: Փողոցներում, գետնանցումներում շատ են մուրացկանները, նույնիսկ ընտանիքներով: Ես խորապես համոզված եմ, որ բռնագաղթվածների կոմիտեն ամեն ինչ անում է նրանց վիճակը թեթևացնելու համար, բայց տեսնելով քիչ առաջ իմ պատմածները, պետք է ենթադրել, որ պետության հնարավորությունները էլ սահմանափակ են: Ես ունեմ գործնական առաջարկություն. անցկացնել քաղաքներում առավել ծանր վիճակում ապրող փախստական ընտանիքների վերահաշվառում, հրապարակել նրանց ցուցակները: Ես համոզված եմ, որ տեղարնակ հազարավոր ընտանիքներ ի վիճակի կլինեն վերցնել մեկ փախստական ընտանիքի օգնելու պարտականությունը և նրանց ջերմ, մարդկային վերաբերմունքը շատ բանով կթեթևացնի դժբախտների վիճակը: Ի՞նչ կասեիք դուք...

— Ձեր ազգանունը...

— Մեսրոպ Ազիզյան...

— Պարոն Ազիզյան, դուք շատ կարևոր և բարի, մարդկային հարց եք բարձրացնում: Ժամանակին, երբ մեզ մոտ սկսվեց բռնագաղթվածներին օգնելու գործը, մեծ օգնություն կար այդ հարցում: Հիշում եմ, հեռուստառադիոպետկոմի իմ սենյակը դարձել էր օգնության փաթեթների պահեստ, իսկ ռադիոյի մի երիտասարդ աղջիկ մի ծրար հանձնեց և նույնիսկ ազգանունը չասելով, գնաց: Երբ ծրարը բացեցինք, այնտեղ լրիվ նոր, չհագած մուշտակ էր: Եվ դա բերել էր այն ռադիոյի աշխատակցուհին, ում աշխատավարձը պարզապես կոպեկներ էին: Բայց այժմ մարդկանց ոգևորությունը մի քիչ մարել է, իսկ փախստականների հոգսերը խորացել են. տնտեսական, նյութական կարիքներին հաջորդեցին բարոյական, հոգեկան տվայտանքները: Այո՛, թեև ծանր է և տեղացիների վիճակը, բայց հազարավոր ընտանիքներ կան, ովքեր ի վիճակի են բաժին հանել իրենց ունեցվածքից: Կարծում եմ ձեր առաջարկը տեղ կհասնի և մարդիկ մի քիչ կթափվեն: Շնորհակալությո՛ւն...

— Ցտեսությո՛ւն...

ԺՊԻՏՆԵՐ

Մի փոքրիկ տղա գնաց անտառ և կորավ: Մայրը երկար-երկար փնտրում է նրան, ամենուր լաց լինում: Եվ հանկարծ տղան, իր ոտքով, կարծես ոչինչ չի պատահել, հայտնվում է հուսահատված մոր առջև:

— Այդ ո՞ւր էիր կորել, ինչ էր մնում վախից մեռնեի.

— Մամա, այնտեղ, անտառում այնման հետաքրքիր էր: Մի բոլորովին մերկ հենի, վազում էր մի բոլորովին մերկ մորաքույրի ետևից:

— Իսկ ի՞նչ կա այդտեղ հետաքրքիր: Հոգեկան հիվանդ, խելագար մարդիկ իրենց ձևով զվարճանում են, իսկ դու բերանդ բաց նայում ես և ինձ էլ վախեցնում:

— Գիտե՞ս, մամ, այն մորաքույրը կարող է քո էդ ասած հոգեկան հիվանդը լինի: Ինչ մնում է այդ հենուն, հաստատ գիժ չէր: Ախր դա մեր հայրիկն էր:

ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Մրցույթ

ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտը հայտարարում է ՄՐՑՈՒՅԹ հետևյալ տեղերի համար.

ա) ԱՌԱՋԱՏԱՐ ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՂ (գիտությունների դոկտոր կամ թեկնածու).

1. Հայաստանի վաղ հնագիտություն— 2 տեղ
2. Հայաստանի հին հնագիտություն— 2 տեղ
3. Միջին դարերի հնագիտություն— 2 տեղ
4. Ազգագրություն— 4 տեղ
5. Բանագիտություն— 4 տեղ
6. էթնոսոցիոլոգիա— 1 տեղ
7. Մարդաբանություն— 1 տեղ

բ) ԿՐՏՍԵՐ ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՂԻ.

1. Վիմագրություն— 2 տեղ
2. Հայաստանի վաղ հնագիտություն— 3 տեղ
3. Միջին դարերի հնագիտություն— 1 տեղ
4. Ազգագրություն— 4 տեղ
5. Բանահյուսություն— 4 տեղ
6. էթնոսոցիոլոգիա— 2 տեղ:

Դիմումների ընդունման ժամկետը մեկ ամիս՝ հայտարարությունը հրապարակելու օրից:

Լրացուցիչ հարցերով դիմել 55-68-96 հեռախոսահամարով՝ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ:

Անդրադարձ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆԸ

Հարգելի խմբագիր

Ձեր օգտաշատ «Նպատակ» թերթի հերթական՝ 1994 թ. սեպտեմբերի 15-ի համարում (№ 17) «Մատենագիտական հազվագյուտ հրատարակություն» խորագրի ներքո, հրատարակված է ուշագրավ մի հոդված, որտեղ համառոտակի քննության է առնված նորոգ հանգուցյալ Տ. Տ. Վազգեն Ա Վեհափառ Հայրապետի խնկելի գրչի արգասիքը հանդիսացող «Մուսա լերան հայերը Ֆրանց Վերֆելի վեպին մեջ» աշխատությունը: Հոդվածի հեղինակը, միանգամայն իրավացիորեն նշելով, որ «Վեհափառ Հայրապետի կոչումը ոչ միայն հոգևոր հովվապետի առաքելությունն էր, այլև երկարամյա գիտական անդադրում գործունեությունը» և ճշտորեն արձանագրելով այն իրողությունը, որ «Վազգեն Առաջինը բազմաթիվ ուսումնասիրությունների հեղինակ է», շուտով անդրադառնում է նաև «Մուսա լերան հայերը...» աշխատությանը, որի վրա, ի դեպ, որպես հեղինակ նշված է «Կարապետ Պալճյան»: Այստեղ էլ ահա կարդում ենք. «Կարապետ Պալճյանի... գիրքը հրատարակվել է 1940 թ. Բուխարեստում: Նշենք, որ Վերֆելի վեպը լույս է տեսել 1933 թ.: Վազգեն Ա.-ի ուսումնասիրությունը մինչև վերջերս համարվում էր մատենագիտական հազվագյուտ հրատարակություն նաև Ռումինիայում: 1987-ին այն վերահրատարակվել է նաև Ֆրանսիայում և որոշ կրճատումներով Մոսկվայում, ռուսերեն, ամսագրային տարբերակով»:

Կարապետ Պալճյանի «Մուսա լերան հայերը Ֆրանց Վերֆելի վեպին մեջ (վերլուծական փորձ)» աշխատությունը իսկապես հրատարակվել է 1940 թ. Բուխարեստում: Տարիներ անց, այն վերահրատարակության պատրաստելու նպատակով հեղինակը, այսինքն՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ. Վազգեն Ա.-ն, 1986-ին վերանայում է գիրքը, կատարելով լեզվա-ոճական բնույթի սրբագրություններ ու կրճատումներ: Այս ճշգրտված տարբերակն էլ հրատարակվում է Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում, Հայրապետական աշխատությունների «Գալիքի տեսիլքով» երկհատորյա ժողովածուի երկրորդ գրքում (1988 թ, կազմող՝ Սուրեն Շ. Վանեցի, խմբագիր՝ Պարգև Շահբազյան): Հիշատակված աշխատությունն այսպիսով, 1988 թ. արդեն «մուտք էր գործել» Մայր Հայրենիք և ուրեմն «մատենագիտական հազվագյուտ հրատարակություն» չէր:

Դրանից մեկ տարի առաջ, 1987-ին, ռուսական «Дружба народов» ամսագրի № 8-ում, Մատենադարանի աշխատակից Մ. Դարբինյան-Մելիքյանի՝ հայերեն բնագրից կատարված ռուսերեն համառոտ թարգմանությամբ, վերահրատարակվում է Կարապետ Պալճյանի «Մուսա լերան հայերը...» աշխատությունը: Նախորդող փոքրիկ առաջաբանում ռուս ընթերցողին է ներկայացված Կարապետ Պալճյան— Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ. Վազգեն Ա.-ի գրական-մշակութային սեղմ գործունեությունը: Ավելացնենք, որ աշխատության համառոտումը իրականացվել է Վեհափառ Հայրապետի անմիջական հսկողության ներքո: Նույն 1987 թվականին, Փարիզի «Հառաջ» օրաթերթը, սկսած իր օգոստոսի 7-ի համարից (№ 16), փոքրիկ ընծայականից հետո, հատվածաբար սկսում է հրատարակել Կարապետ Պալճյանի «Մուսա լերան հայերը...» աշխատությունը, որն ընդհատումներով շարունակվում է պարբերականի 23 համարներում: Նույն 1987 թվականին վերջապես, Փարիզում, ֆրանսերեն համառոտ թարգմանությամբ (թարգմանչի անունը չի նշված), առանձին գրքով լույս է տեսնում խնդրո առարկա աշխատությունը, որի ֆրանսերեն համառոտ առաջաբանում բնութագրված է հեղինակն ու նրա գործը:

Այսպիսին է համառոտակի Կարապետ Պալճյանի «Մուսա լերան հայերը Ֆրանց Վերֆելի վեպին մեջ (վերլուծական փորձ)» աշխատության անցած մատենագիտական ճանապարհը, որը ընթերցողներին ներկայացնելիս ցանկալի էր նշված լրացումները ևս հաշվի առնել:

Համանման մի լրացում էլ կարելի է անել «Նպատակի» 1995 թ. փետրվարյան համարում (№ 2) հրատարակած Սարգիս Սելյանի «Ակնարկ ռումանահայոց մամուլի պատմության» ուշագրավ հոդվածին, որտեղ համապատասխան տեղեկանքներով ներկայացված է գաղութի հայկական մամուլի պատմությունը, սկսած Ղևոնդ քահանա Փափազյանի «Արորից», որն ի դեպ մեռելածին եղավ, ընդհուպ մինչև «Հայազգի Զոլթան Քերեսթեշ», որ 1991-ին ի վեր կը հրատարակե «Արմենիա» եռամսյան»: Այսպիսի խնամքով ռումինահայ գաղութի հայազգի պարբերականների հրատարակության պատմությունը շարադրող Սարգիս Սելյանը զարմանալի կերպով մոռացել է, որ 1937 թվականի հունիսից, Բուխարեստում, Կարապետ Պալճյանի խմբագրությամբ և մի խումբ երիտասարդ հայազգի մտավորականների ջանքերով սկսում է հրատարակվել «Հերկ» մշակութային-հասարակական հայալեզու ամսագիրը, որի դերը ռումինահայ մտավորական կյանքում ամենևին էլ երկրորդական չի եղել: Պալճյանի ամսագիրը հրատարակվել է մեկ տարի, մինչև 1938 թ. հունիսը և այդ մեկ տարվա տասներկու համարներում խմբագիրը հանդես է եկել շուրջ քառասուն անուն՝ ամենատարբեր բնույթի ու բովանդակության հոդվածներով. հոդվածներ, որոնցից շատերը պահպանում են իրենց այժմեականությունը անգամ այսօր: Այդ է պատճառը, որ նրանց մի զգալի մասը վերահրատարակվել է մեր օրերում լույս տեսած՝ Հայրապետական «Գալիքի տեսիլքով» ժողովածուի առաջին (Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 1988 թ.) և երկրորդ (Անդ, 1993 թ.) գրքերում:

Սուրեն ՇՏԻԿՅԱՆ

ԵԶԱԿԻ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍ ՄԸ ԼԻՈՆԻ ՄԵՋ

Անին՝ այնքան մոտիկ, այդքան հեռու

ԼԻՈՆ.— Երբ կհանդիպեք Ստեփան Պոստոյանին, հայոց պատմության սիրահարն է, որ նախ և առաջ ձեր ուշադրությունը կգրավի: Կյանք մը, որ լիովին ցոլացումն է Շիրակի երազին. «Տեսնեմ Անին ու նոր մեռնեմ»: Պր. Պոստոյանը ընդունեցավ մեզ իր գրասենյակին մեջ ու խոսեցավ երկարորեն իր սրտին սիրելի նյութերուն մասին: Իր շուրջը, պատերը համակ հայերեն կխոսին: Հոն տակավին կապրեն ու կբաբախեն հայ ժողովրդի սրբարաններն ու տաճարները: Վասպուրականեն մինչև Շիրակ, անցնելով Վանա լճի ափերեն մինչև Ախուրյան՝ հայ սուրբերու վանքերն են, որ կաղոթեն տակավին, առանց մոռանալու Անիի ու Կարսի եկեղեցիները: Իսկական թանգարան՝ ուր հայոց պատմությունը գրված է գլխագիր տառերով: Ստեփան Պոստոյան կպատմե նաև, թե ինչ պայմաններում մեջ գացած է Վանա լճի կղզիներեն մեկուն . վրա՝ Ախթամարեն զատ, ու լուսանկարած «Ս. Հովհաննես. Գտուց» կոչված վանքը՝ շատերուն համար անծանոթ: Եվ ճիշտ հոս է իր արժանիքը: Բացի հանրածանոթ հուշարձաններեն, ինքն է, որ առաջին անգամ հաջողած է հայտնաբերել գոյությունը բազմաթիվ ուրիշ հնություններու, որոնք մոռացված էին:

1967-ին ի վեր ան կատարած է 20 ճամփորդություններ պատմական Հայաստանի հողերուն վրա՝ Թուրքիոյ արևելյան կողմը, ու վեց ուրիշ ուղևորություններ՝ հռոմեական, բյուզանդական ու օսմանյան կայսրության հետքերուն վրա. և այսօր, ավելի քան 14 հազար լուսապատկերներ կներկայացնեն այդ անգնահատելի գանձը՝ որոնցմե ութսունը ցուցադրվեցավ Լիոնի մայր քաղաքապետարանի կամարակապ պատկերասրահին մեջ: Լիոնի Հայ Ազգային Միության մշակութային մասնաճյուղն է, որ հովանավորած էր սույն ձեռնարկը: «Աննախընթաց ցուցահանդես» որակեց քաղաքապետ Միշել Նուար՝ օրվան պատվո նախագահը, հրավիրելով ունկնդրել բացատրությունները Ժան Միշել Թիերի պատմագետին, որ հատուկենտ ժամանած էր Փարիզի շրջանեն: Ըստ մեր քաղած քաղաքապետարանի տեղեկություններուն չորս հարյուրի մոտ բազմություն մը հավաքված էր ցուցասրահին մեջ:

«Անին՝ հայոց պատմության մեկ փոքր մասնիկն է «հայտարարեց պրոֆ. Թիերի. «ան ներկայիս միակն է Թուրքիոյ մեջ, որ իր ծոցին մեջ կպահե տակավին բազմաթիվ կանգուն կոթողներ: Խորհրդանիշ մըն է նաև. միակը, որ հիմնված է հայկական թագավորության մը օրերուն»: Գծելով ԺԱ-են մինչև ԺԳ դարերու պատմությունը, ֆրանսիացի պատմագետը նշմարել տվավ երեք հանգրվաններ Անիի կյանքին մեջ. ա. —Անոր ծաղկումն ու արգավանդ տարիները մինչև ԺԱ դարու նախօրյակին. բ. —մթին իրադարձությունները թրքական արշավանքներու շրջանին, և հուսկ գ. —նոր վերածնունդ՝ ԺԳ դարուն վրացական ու մոնղոլ տիրապետության օրերուն: «Հակառակ ընդհանրացած կարծիքին, մոնղոլները վայրենի ժողովուրդ մը չէին: Հնազանդության փոխարեն անոնք թույլ կուտային, որ հայերը ապրին, գործեն ու կերտեն բեղուն կյանք մը», շեշտեց բանախոսը ու շարունակեց. «ԺԳ և ԺԴ դարերը պիտի կազմեն փառքի ժամանակաշրջաններ Անիի մայրաքաղաքին համար: Հուշարձանները պիտի բազմանան, երկիրը պիտի հարստանայ ու քարավանները պիտի ճամբորդեն դեպի սուլթաններու ու շահերու երկիրները:

Հայոց պատմության մեջ, սակայն, Անին ավելի առասպելական իրականություն մը կներկայացնե, քան թե՝ կարեվորություն»:

Հուսկ, ակնարկելով ցուցադրված լուսապատկերներուն, ֆրանսիացի պատմաբանը ավելցուց՝ «Անին, այսօր, ավերակ է: Բացի թուրք զինվորականներու ցույց տված անճոռնի վերաբերմունքեն, որոնք Անիի հնությունները կըգործածեն իբրև թիրախ իրենց զինվորական փորձերուն, ուրիշ երեք գլխավոր վտանգներ կսպառնան անոր գոյատևման:

Ա. Քուրդ գյուղացիները, որոնք անընդհատ Անիի քարերը կգործածեն իրենց տուներու շինության համար:

Բ. Անտեղի ու հարատև պեղումները, որոնք կկատարվին՝ հուսալով գտնել թաղված գանձեր այդ հնություններուն մեջ:

Գ. Երկրաշարժները, ինչպես նաև օդերևութաբանական փոփոխումները այդ գոտիներուն մեջ. ձերոյեն 40 աստիճան ընվազ՝ ձմեռը, և քառասուն վեր՝ ամառ ատեն: Ու պրոֆ. Թիերի եզրափակեց. «Ասով հանդերձ, կարելի չէ փրկել բոլորը: Սակայն հարկ է փրկել կարելին: Թրքական իշխանություններուն առջև ներկայացուած՝ զանոնք փրկելու բոլոր փորձերը մնացած են ամուլ մինչև այսօր: Որպես ցուցահանդես՝ այսօրվանը ունի իր մեծ նշանակությունը: Պետք է զանոնք ցույց տալ Ֆրանսիային, պատմել Եվրոպային, որպեսզի անպայման ստեղծվի միջազգային ցանց մը՝ Անին փրկելու ու պահպանելու»:

Պրոֆ. Ժ. Մ. Թիերի ընդառաջելով «Յառաջի» թղթակցին՝ պատասխանեց. «Հարկ է արթնցնել ու հեղաշրջել հանրային կարծիքը. ձեռք ձգել մեծ պետություններուն միջամտությունը՝ ճնշում բանեցնելու համար Թուրքիոյ վրա: Որպեսզի Անին նկատվի իբրև պատմական միջազգային ժառանգություն. ինչ որ չէ կատարված մինչև այսօր:

Լոկ այն ատեն Անին կփրկվի»:

ՎԱՐԴԱՆ «ՅԱՌԱՋ» Փարիզ

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԻԱ (ԵԱՀ).— Պատանի, ոտաբոբիկ այս եգիպտացին վաճառում է թարմ բոքոններ: Տեսեք, թե ինչ պարզ, բայց հիգիենիկ միջոց է ընտրել հաց վաճառելու համար: Անկանոն կանչի մեր մեծ կենսափորձ ունեցող «բոքոնավաճառների», որոնք հացը շարում են մայթեզրին՝ ձկան, ծխախոտի ու կոշիկների կողքին:

Վ. Մ.

Տնօրեն՝ Լավրենտի ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ Գլխավոր խմբագիր՝ Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՑԵՆ. Երևան—19, Մարշալ Բաղրամյան 24 բ, հեռախոս՝ 22-44-28: Թերթը տպագրվել է ՀՀ կառավարության «Պարբերական» հրատարակչությունում: Հասցեն՝ Արշակունյաց 2: Ստորագրված է տպագրության 30.03.1995 թ.:

ափիչ՝ 69238; Գրանցման վկայական 338: